

“พื้นที่กฎเกณฑ์” การต่อรอง และการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้า ในการค้าข้ามพรมแดนไทย-เมียนมา

“Regulatory Space”, Negotiations, and
the Divergence of Commodity Meanings
on the Thai-Myanmar Cross-border Trade

บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล¹

Busarin Lertchavalitsakul

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอปฏิบัติการต่อรองของผู้ค้าข้ามพรมแดนขนาดเล็กย่อยในการเคลื่อนย้ายสินค้าข้ามเขตแดนการเมืองและเขตแดนรัฐชาติบริเวณชายแดนไทย-เมียนมาที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเทศไทย เชื่อมต่อกับรัฐฉาน ประเทศเมียนมา ตลอดจนแนวทางของผู้ค้าในการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้าเมื่อต้องเผชิญหน้ากับกฎเกณฑ์ของรัฐสมัยใหม่ ผู้วิจัยศึกษาสถานการณ์ดังกล่าวผ่านแนวคิด “พื้นที่กฎเกณฑ์” (regulatory space) คือพื้นที่ที่กิจกรรมหรือสินค้าต้องเผชิญกับ และ/หรือฝ่าฝืนต่อกฎระเบียบหรือบรรทัดฐานทางสังคม และนำไปสู่การที่ผู้ค้าสร้างและเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้าเพื่อแสวงหากำไร และในหลายสถานการณ์ต้องสร้างความสัมพันธ์ต่างตอบแทนในหลายรูปแบบกับชนชั้นนำและเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น การจ่ายภาษีอย่างไม่เป็นทางการ การให้ของกำนัล และการให้สินบน ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้าได้

พรวาเลื่อนเส้นแบ่งระหว่างการให้ของกำนัลและการให้สินบน จนทำให้การกระทำที่ผิดกฎหมาย (illegal) กลายเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ (licit) ในระดับท้องถิ่น

คำสำคัญ: ความหมายของสินค้า, พื้นที่กฎเกณฑ์, การค้าข้ามพรมแดน, พรมแดนไทย-เมียนมา

ABSTRACT

This paper presents the negotiable practices of small-scale cross-border traders, in transporting commodities across political and nation-state boundaries of the Thai-Myanmar border between Mae Hong Son Province, Thailand, and the Shan State, Myanmar. The paper also illustrates trader's methods of alternating meanings of commodities, when encountering modern state regulations. I conceptualize this social phenomenon through the concept of 'regulatory space', which is the space where cross-border activities and commodities interact with and/or violate against regulations and social norms. This leads to traders' construction and transformation of commodity meanings to make benefits in trading. On several occasions, they have to build various reciprocating relationships, for the purpose of informal tax payments, gifting, and bribing, with elites and state officials. As a result, the change of commodity meaning, blurs the distinction of gifting and bribery, and turns illegal actions into licit ones.

Keywords: meanings of commodities, regulatory space, cross-border trade, Thai-Myanmar border

บทนำ

บทความนี้เสนอปรากฏการณ์การค้าข้ามพรมแดนรายย่อยในพื้นที่ชายแดนไทยที่อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน และรัฐฉานตอนใต้ สหภาพเมียนมา ในบริบทที่มีลักษณะเฉพาะคือ ผู้ค้าต้องเผชิญหน้ากับการกำกับกิจกรรมข้ามแดนของชนชั้นนำทางการเมืองและเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ค้าจึงสร้างแนวทางต่อรองทั้งเชิงรุก (proactive) และเชิงรับ (reactive) กับกฎเกณฑ์ดังกล่าวหลายแนวทาง ที่ผ่านมางานศึกษาด้านการค้าข้ามพรมแดนมุ่งศึกษามิติตัวผู้ค้ารายย่อยและแนวทางในการต่อรองกับกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นโดยรัฐชาติ (Konstantinov, 1996; Walker, 1999; Wallace, Shmulyar and Bedsir, 1999; Kusakabe, 2004; Polese, 2006; Harris, 2013; Turner, 2013; Endres, 2014) งานของ Konstantinov (1996), Wallace (1999) และ Polese (2006) ศึกษาผู้ค้ารายย่อยหลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย รัฐในแถบยุโรปตะวันออกที่เคยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบสังคมนิยมของโซเวียต (Soviet Bloc) เริ่มเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจไปสู่ตลาดเสรี ผู้คนในประเทศอย่างบัลแกเรียในงานศึกษาของ Konstantinov (1996) หาแนวทางในการดำรงชีพด้วยการเดินทางข้ามเขตแดนรัฐชาติด้วยสถานะนักท่องเที่ยวไปยังตุรกีเพื่อขนสินค้าเล็กๆ น้อยๆ มาขายในตลาดนัดกลางแจ้ง ผู้ค้าเหล่านี้พยายามหาแนวทางในการจ่ายภาษีสินค้าด้วยการให้สินบนกับเจ้าหน้าที่ศุลกากรที่ได้เตรียมการเอาไว้ล่วงหน้าแล้ว ขณะที่เจ้าหน้าที่ศุลกากรเองก็คาดหวังสินบนเช่นกัน งานของ Wallace *et al.* (1999) ขยายภาพของผู้ค้าในระดับภูมิภาคที่ใหญ่ขึ้น โดยศึกษาปัจจัยเสี่ยงที่เกิดขึ้นกับผู้ค้ารายย่อยจากโปแลนด์ ฮังการี เช็ก รีพับลิค และสโลวาเกีย ความเสี่ยงการค้าส่วนหนึ่งที่ผู้ค้าต้องเผชิญหลังสภาพเศรษฐกิจตกต่ำคือ กฎเกณฑ์ของรัฐที่ไม่แน่นอน ขณะที่ระดับปฏิบัติการ พวกเขาต้องเผชิญกับเจ้าหน้าที่ที่คอยจับกุมการลักลอบนำเข้าสินค้าหรือการค้าที่ผิดกฎหมาย ทำให้ต้องสร้างทุนในรูปของความน่าเชื่อถือ (trust) ในการทำการค้า และเครือข่ายในหลายรูปแบบ เช่น สายสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ครอบครัว และเครือญาติ เพื่อลดความเสี่ยงดังกล่าว และงานของ Polese (2006) ที่ให้ภาพของการเคลื่อนย้ายสินค้าข้ามแดนของผู้ค้าที่เดินทางระหว่างมอลโดวา (Moldova) และชายแดนติดกับยูเครน

ด้วยรถไฟสาย Odessa-Chisinau ซึ่งเป็นรถไฟขนาดเล็กวิ่งได้ไม่เร็วนักที่สร้างขึ้นในสมัยโซเวียต งานนี้ชี้ให้เห็นถึงการต่อรองของผู้ค้ากับเจ้าหน้าที่รัฐที่อาจถูกนิยามว่าเป็นการฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือคอร์รัปชันในบริบทของพื้นที่ดังกล่าว ปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ไม่ได้สร้างผลกระทบทางลบเสมอไป หากแต่เป็นการสนับสนุนให้การค้ารายย่อยของผู้คนที่เดินทางไปเอาสินค้าจากชายแดนยูเครนมาขายดำรงชีพอยู่ได้

ขณะที่งานในภูมิภาคเอเชียเช่น Walker (1999) เสนอการต่อรองของผู้ค้าในบริเวณลุ่มน้ำโขงที่ต้องต่อรองกับรัฐในบริบทของความร่วมมือระดับภูมิภาคสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ (Economic Quadrangle) ชี้ให้เห็นว่าแม้รัฐจะสลายอาณาเขตรัฐชาติเดี่ยวลง และขีดเส้นอาณาเขตใหม่ในรูปแบบของความร่วมมือระดับภูมิภาค แต่รัฐไม่อาจปฏิเสธเครือข่ายความสัมพันธ์ระดับล่างที่ประกอบไปด้วยผู้กระทำการจำนวนมากที่พร้อมรับมือกับกฎเกณฑ์ของรัฐในรูปแบบที่เปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา ขณะที่ Turner (2013) สะท้อนภาพของผู้ค้าขนาดย่อยบริเวณชายแดนจีนและเวียดนามที่พยายามต่อรองกับการขยายอำนาจของรัฐภายใต้ความร่วมมือของโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ที่รัฐยังคงมีอำนาจในการควบคุมและสร้างกฎเกณฑ์อยู่ Kusakabe (2004) สะท้อนสถานการณ์ระดับจุลภาคที่ชี้ให้เห็นถึงการต่อรองของผู้ค้าปลาที่ชายแดนไทย-กัมพูชา เพิ่มมิติพิเศษภาวะเพื่อเสนอว่าพ่อค้าและแม่ค้าปลามีแนวทางต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐด้วยวิธีที่แตกต่างกัน สอดคล้องกับบางส่วนของการศึกษาโดย Harris (2013) ที่ความเป็นแม่ค้าหรือความเป็นผู้หญิงถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินกิจกรรมในรูปของการท่องเที่ยวในบริเวณชายแดนทิเบตและอินเดีย ส่วน Endres (2014) ชี้ว่าการค้าชายแดนทำให้ผู้ค้าและเจ้าหน้าที่รัฐสร้างพื้นที่การยกเว้นที่ทำให้คอร์รัปชันในระบบราชการท้องถิ่นเกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับได้

ผู้วิจัยอ้างอิงงานศึกษาข้างต้นเพื่อชี้ให้เห็นว่า ในบริบทการค้าข้ามพรมแดนไทย-เมียนมาในบทความนี้ ผู้ค้ารายย่อยไม่ได้เพียงต่อรองกับกฎเกณฑ์ที่รัฐสร้างขึ้นเท่านั้น หากยังต้องสร้างปฏิบัติการในการเคลื่อนย้ายสินค้าผ่านเขตแดนทางการเมือง (political boundaries) ที่ควบคุมโดยชนชั้นนำที่รักษาผลประโยชน์

อีกทั้งมีบทบาทในการกำกับการค้าข้ามแดนผ่านด่านหรือจุดตรวจที่ตั้งขึ้นบนเส้นทางการคมนาคมที่ผู้ค้าเดินทาง และเมื่อต้องข้ามเขตแดนรัฐชาติ ผู้ค้าต้องต่อรองกับกฎหมายโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐร่วมปฏิบัติการต่อรองและให้ความหมายกับสินค้าด้วย ผู้วิจัยเสนอข้อถกเถียงว่า สินค้าบางประเภทกลายเป็นพื้นที่ในการสร้างความหมายที่เลื่อนไหลไปมาระหว่างความถูกผิดของกฎหมาย (legality/illegality) และการยอมรับได้/ยอมรับไม่ได้ (licitness/illicitness) ที่สัมพันธ์กับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐในการควบคุมกิจกรรมข้ามพรมแดน (Abraham & van Schendel, 2005; อรุษา ปัญญาทดแก้ว, 2559)

บริเวณจุดผ่อนปรนชายแดนแห่งหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาหลักในบทความนี้ หน่วยงานรัฐระดับจังหวัดใช้แนวทางการจัดการชายแดนทั้งการตรวจคนเข้าเมืองและการค้าข้ามแดนด้วยโครงสร้างแบบรัฐสมัยใหม่ (ดู Sharma and Gupta, 2006; Gupta, 2012) คือใช้ระบบเอกสารการลงทะเบียน การบันทึกสถิติ รวมถึงขั้นตอนที่ซับซ้อนเพื่อพยายามสร้างประสิทธิภาพในการควบคุมชายแดน อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่รัฐไทยมีหน้าที่เหมือนปฏิบัติ “กิจกรรมของรัฐที่ซ้ำซากจำเจ” (mundane state activities) (Sharma and Gupta, 2006: 9) บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่คุ้นเคยของเจ้าหน้าที่และชุมชนข้ามแดน มากกว่าที่จะชิงชังปฏิบัติตามกฎหมาย เปิดโอกาสให้การเคลื่อนย้ายสินค้าหรือตัวสินค้าเผชิญกับกฎหรือบรรทัดฐานทางสังคม ที่นำไปสู่กระบวนการเปลี่ยนผ่านของสินค้าที่สังคมยอมรับได้ในหลายรูปแบบ เช่น การให้ของกำนัล (gifting) และการให้สินบน (bribery) ในรูปเงินสดและรูปแบบอื่น จนทำให้ในหลายสถานการณ์ทำให้การให้ของกำนัลแยกไม่ออกจากการให้สินบน

โครงสร้างบทความนี้เริ่มต้นอธิบายชุดกรอบแนวคิดที่นำมาวิเคราะห์กิจกรรมการค้าข้ามพรมแดนคือความเลื่อนไหลไปมาระหว่างถูก/ผิดกฎหมาย และการทำที่รับได้/ไม่ได้ของสังคมบน “พื้นที่กฎเกณฑ์” (regulatory space) ซึ่งเป็นข้อเสนอของ Abraham and van Schendel (2005) และแนวคิด “พื้นที่ของการยกเว้น” (site of exception) เสนอโดย Endres (2014) ที่เชื่อมโยงกับแนวคิดการให้สินบนและการคอร์รัปชันในบริบทของเวียดนาม จากนั้นจะอธิบายถึงโครงสร้าง

ทางการเมืองที่ที่จุดผ่อนปรนเพื่อการค้าตั้งอยู่ และประเภทของสินค้าข้ามแดนจากรัฐฉานเข้าสู่ประเทศไทย² ส่วนถัดไปบรรยายถึงเส้นทางการค้าข้ามแดนของผู้ค้าที่เดินทางจากแหล่งผลิตในรัฐฉาน ผ่านชายแดนเข้าสู่ประเทศไทย ผู้ค้าต้องต่อรองและเผชิญหน้ากับกฎเกณฑ์ตามอำเภอใจ (arbitrary rule) ที่ควบคุมโดยชนชั้นนำทางการเมืองคือเจ้าหน้าที่รัฐและทหารเมียนมา กลุ่มผู้มีอิทธิพลที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ครอบครัวมหาเจ้า” และกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ จากนั้น บทความเสนอมิติการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐไทยที่ไม่คงเส้นคงวา และกรณีศึกษาปฏิบัติการต่อรองของผู้ค้าในการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้า

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งจากการเก็บข้อมูลภาคสนามแบบชาติพันธุ์วรรณาในช่วงปี 2013-2014³ เป็นระยะเวลา 12 เดือน ผู้วิจัยใช้แนวทางการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) คือ ผู้วิจัยเข้าไปฝังตัวอยู่ในบริเวณด่านจุดผ่อนปรนโดยพักที่บ้านเช่าในหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อศึกษาพฤติกรรมผู้ค้าและกิจกรรมทางเศรษฐกิจบริเวณจุดผ่อนปรนฯ จนสามารถรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมข้ามแดนในเชิงลึกได้ เช่นการที่ผู้ให้ข้อมูลเล่าถึงแนวทางการค้าแบบไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ผู้วิจัยยังใช้แนวทางการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) คือการเดินทางไปกับผู้ค้าข้ามพรมแดนในเส้นทางที่พวกเขาต้องเผชิญหน้ากับกฎเกณฑ์ของชนชั้นนำทางการเมือง ระหว่างรัฐฉานและจังหวัดแม่ฮ่องสอน 2 ครั้ง รวมเป็นเวลา 26 วัน ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) กับผู้ค้าประมาณ 20 ราย และการสัมภาษณ์เชิงสนทนา (conversational interview) กับผู้ค้าประมาณ 15 ราย บางคนในกลุ่มแรกซ้อนทับกับกลุ่มที่สอง เนื่องจากสถานการณ์ทำให้ผู้วิจัยต้องสัมภาษณ์ซ้ำเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนครบถ้วน ข้อมูลจากการสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ผู้ค้าที่บริเวณด่านข้ามแดนและการเดินทางร่วมกับผู้ค้าในรัฐฉานเป็นข้อมูลหลักที่นำมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางร่วมที่ผู้ค้าข้ามแดนปฏิบัติ ขณะที่ข้อมูลบางส่วนเป็นสถานการณ์เฉพาะหรือประสบการณ์ของผู้ค้าในลักษณะกรณีศึกษารายบุคคล ทั้งนี้ ชื่อของผู้ค้าและผู้ให้สัมภาษณ์ที่ปรากฏในบทความนี้เป็นนามสมมติเพื่อปกป้องอัตลักษณ์ของผู้ให้ข้อมูล

“พื้นที่กฎเกณฑ์” และ “พื้นที่ของการยกเว้น”

ในบทความนี้ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดสองชุดมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์และการเผชิญหน้าของผู้ค้าข้ามแดนและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐในการเคลื่อนย้ายสินค้าข้ามเขตแดนทางการเมืองและเขตแดนรัฐชาติ กรอบแนวคิดชุดแรกคือ แนวทางที่ผู้ค้าสร้างการต่อรองในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจบนความเลือนไหลระหว่างผิดกฎหมายและการยอมรับได้ของสังคม ซึ่งได้รับอิทธิพลจาก Abraham and van Schendel (2005) ที่เน้นถึงกระบวนการสร้างความหมายที่เลือนไหลไปมาของการกระทำระหว่างความถูก/ผิดกฎหมาย และยอมรับได้/ยอมรับไม่ได้ของสังคมบน “พื้นที่กฎเกณฑ์” และที่ผู้วิจัยเสนอไปในตอนต้นแล้วว่า การปฏิบัติหน้าที่กิจกรรมค้าขายนี้เปรียบเสมือนเป็น “พื้นที่กฎเกณฑ์” ตามข้อเสนอของ Abraham and van Schendel (2005: 15-16) ที่ว่ากิจกรรมข้ามแดนที่ผิดกฎหมาย (transnational crime activities) อย่างน้อยต้องปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืนกฎหรือบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งกฎและหรือบรรทัดฐานดังกล่าวสัมพันธ์กับปฏิบัติการทางสังคมคือการบริโภค การผลิต การแลกเปลี่ยน และการกระจายสินค้าหรือวงจรห่วงโซ่สินค้า (commodity chain cycle) Abraham and van Schendel (อ้างแล้ว) กล่าวว่าที่ผ่านมากการศึกษาห่วงโซ่ของสินค้าให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตมากกว่าการแลกเปลี่ยน การกระจายสินค้า และการบริโภค ขณะที่การศึกษากิจกรรมข้ามแดนของสินค้าที่ผิดกฎหมายควรคำนึง 3 กระบวนการหลังให้มากขึ้น เนื่องจากการแลกเปลี่ยน การกระจายสินค้า และการบริโภค ทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนผ่าน (transformation) ของสินค้า ซึ่งรวมถึงการทำให้สินค้าหรือกิจกรรมการค้าถูกต้องตามกฎหมาย (legalization) หรือการเปลี่ยนรูปแบบสินค้า เช่น ยาเสพติดถูกเปลี่ยนไปเป็นเงินสดในกระบวนการฟอกเงิน กระบวนการเปลี่ยนผ่านเหล่านี้ได้สร้างความหมายใหม่ให้กับสินค้าหรือกิจกรรมที่ยกตัวอย่างไป เช่น จากสินค้าที่ผิดกฎหมายกลายเป็นถูกกฎหมายหรือในสถานะอื่น ขึ้นอยู่กับ “พื้นที่กฎเกณฑ์” ที่แตกต่างกันที่กิจกรรมหรือสินค้านั้นเผชิญ และ/หรือฝ่าฝืนกฎระเบียบหรือบรรทัดฐานทางสังคม และ “พื้นที่กฎเกณฑ์” นั้นนำไปสู่การช่วงชิงความหมายของผู้กระทำที่หลากหลายในบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม

และวัฒนธรรม ที่ระบอบของกฎเกณฑ์ (regulatory regime) ผังตัวอยู่ภายใต้โครงสร้างของรัฐสมัยใหม่ ในบทความนี้ ผู้วิจัยจึงพยายามยกตัวอย่างสถานการณ์การเคลื่อนย้ายสินค้าบางประเภทที่เกิดกระบวนการเปลี่ยนผ่านด้วยการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้า ทำให้การเคลื่อนย้ายของสินค้าบางประเภทเป็นที่ยอมรับได้ของสังคมแม้ว่าได้ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ในการค้าขายแดนก็ตาม

กรอบความคิดชุดที่สอง ผู้วิจัยใช้แนวคิดของ Endres (2014) ที่ศึกษาสถานการณ์ที่เจ้าหน้าที่รัฐและผู้ค้าข้ามแดนที่บริเวณชายแดนเวียดนามและจีนได้สร้าง “พื้นที่ของการยกเว้น” (site of exception) (Ibid.: 615-616) ทำให้การคอร์รัปชันซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นการสร้างกฎหมาย (making law) ในระดับล่างให้เกิดขึ้นได้สองทิศทาง ทิศทางแรกคือการที่ผู้ค้าให้สินบนต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อให้ได้รับการยกเว้นจากการฝ่าฝืนกฎหมาย หรือการไม่ต้องเสียค่าปรับจากกรณีที่ยื่นส่งสินค้าจากจีนข้ามแดนโดยไม่จ่ายภาษี และทิศทางที่สองคือเจ้าหน้าที่รัฐใช้สินบนนั้นเป็นการละเว้นปฏิบัติหน้าที่ไม่ปรับผู้ค้าหรือดำเนินการตามกฎหมายอย่างตรงไปตรงมา การให้สินบนที่สร้างผลที่ตามมาสองทิศทางดังกล่าวคือสภาวะยกเว้น (exception) ที่ผู้เขียนได้อธิบายจาก Agamben (1995) เชื่อมโยงกับการดำเนินเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ของ Ong (2006) ที่ส่งผลให้เกิดความไม่เท่าเทียมระหว่างประชากรในโครงสร้างเศรษฐกิจ คือบางกลุ่มได้รับโอกาสพิเศษ ขณะที่บางกลุ่มอาจถูกกีดกันให้เข้าถึงโอกาสนั้นๆ และกลายเป็นสภาวะยกเว้นของเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ Endres ต่อยอดแนวคิดนี้ด้วยการเสนอโมโนทัศน์ “การยกเว้นเชิงคอร์รัปชัน” (corrupt exception) เสนอคำอธิบายสภาวะยกเว้นที่ผู้ค้าสามารถฉกฉวยความได้เปรียบจากธุรกิจการค้า แต่ขณะเดียวกันก็ได้รับการยกเว้นการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐเมื่อฝ่าฝืนกฎหมาย และทำให้การให้สินบนเจ้าหน้าที่เป็นสิ่งที่ยอมรับได้หรือเป็นบรรทัดฐานในการค้าข้ามพรมแดนของผู้ค้าเวียดนาม และอีกแง่มุมหนึ่งคือการให้สินบนเป็นส่วนหนึ่งของการแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่างตอบแทนระหว่างผู้ค้าและเจ้าหน้าที่รัฐ และสะท้อนสภาพสังคมในแง่ที่ว่า เจ้าหน้าที่รัฐถูกคาดหวังจากผู้ค้าไม่ให้ปฏิบัติหน้าที่แบบข้าราชการตงฉิน เพราะควรคำนึงถึงความสำคัญในการดำรงชีพของผู้ค้ารายย่อยที่ต้องหากินกับการค้าที่ผิดกฎหมาย

ผู้วิจัยเห็นว่าแนวคิด “พื้นที่ของการยกเว้น” ของ Endres สามารถนำมา สนทนากับข้อเสนอของ Abraham and van Schendel (2005) ในประเด็นความถี่ไหล ของสินบนกลายเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ในบริบทการค้าข้ามพรมแดน หรือเศรษฐกิจ ที่ไม่เป็นทางการ (informal economy) นั่นคือสถานการณ์ของการแลกเปลี่ยนหรือ สร้างความสัมพันธ์ต่างตอบแทนได้เปลี่ยนความหมายของ “สินบน” ให้กลายเป็น “ของกำนัล” หรือทำให้พรมแดนระหว่าง “การให้สินบน” และ “การให้ของกำนัล” พร่าเลือน ดังนั้น ในบทความนี้ พลวัตของการให้ของกำนัลและสินบนจึงเป็น มิติหนึ่งที่น่าสนใจใช้วิเคราะห์ ที่ผ่านมามีข้อเสนอและข้อถกเถียงเชิงวิชาการเกี่ยวกับ ประเด็นนี้พอสมควร ซึ่งทำให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งสองรูปแบบมีค่านิยม ที่มีพลวัตและขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละสังคมและวัฒนธรรม ดังเช่นที่ Sherry (1983: 157) เริ่มต้นในบทความของเขาว่า “การให้ของกำนัลคือพฤติกรรมที่น่าสนใจ และเป็นสิ่งที่คนปฏิบัติกันทั่วไปที่ยังคงต้องมีการตีความให้เป็นที่พึงพอใจ โดยนักสังคมศาสตร์” เนื่องด้วยมิติที่หลากหลายที่แวดล้อมพฤติกรรมดังกล่าวอยู่ ไม่ว่าจะเป็นมิติส่วนบุคคลของผู้ให้ของกำนัล มิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทำให้เกิดรูปแบบที่หลากหลายของการให้ของกำนัล เช่น การให้ความช่วยเหลือ หรือการบริจาค ตลอดจนความหลากหลายของรูปแบบสินค้า ข้อเสนอนี้สอดคล้อง กับ Mifsud (2007: 94) ที่กล่าวว่าการให้ของกำนัลเกิดขึ้นได้ทั้งในพื้นที่ส่วนตัว เช่น ในบ้าน และพื้นที่สาธารณะ ความสำคัญของการให้ของกำนัลอาจไม่ได้อยู่ที่ ตัวสิ่งของหรือวัตถุ แต่อยู่ที่การสร้างความสัมพันธ์และความใกล้ชิดทางวัฒนธรรม (intimacy) หรือความทรงจำทางวัฒนธรรม (cultural memory)

ขณะที่ Smart (1993: 397) เสนอว่าการศึกษาเรื่องให้ของกำนัลที่เริ่มต้น จาก Marcel Mauss (1967) ที่นิยามว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่ต้องมีการตอบแทน แต่ในสังคมปัจจุบันการให้ของกำนัลมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างมากจนไม่สามารถ ที่จะใช้นิยามเดิมแบบเดิมโดยไม่ตั้งคำถามเลยได้ เช่นการให้ของกำนัลไม่จำเป็นว่า จะจบด้วยการตอบแทนของอีกฝ่ายเสมอไป Smart เสนอว่าแรงจูงใจและรูปแบบ ของของกำนัลทำให้การตีความหรือทำความเข้าใจการแลกเปลี่ยนในบริบทต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญ ในบทความนี้เขาศึกษาการดำเนินธุรกิจของชาวฮ่องกงในประเทศจีน

หลังช่วงปฏิรูปเศรษฐกิจของจีนในปลายทศวรรษ 1970 โดยเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องทุนของ Bourdieu เข้ากับรูปแบบความสัมพันธ์กึ่งสี (Guanxi) คือความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นในหลายรูปแบบ เช่น สายสัมพันธ์ครอบครัว เพื่อนร่วมรุ่น หรือเพื่อนร่วมงาน (อ้าง Yang, 1988: 411, ใน Smart, 1993: 399) นอกจากความสัมพันธ์ที่ว่าแล้ว การให้ของกำนัลเพื่อสร้างความสัมพันธ์ตลอดจนการให้สินบนเพื่อดำเนินขั้นตอนทางการค้าผ่านระบบราชการจึงเกิดขึ้น และในหลายสถานการณ์รูปแบบการสร้างความสัมพันธ์ทั้งสองรูปแบบซ้อนทับกัน และเป็นเรื่องยากในการที่จะนิยามให้แยกจากกัน แม้ว่าการให้สินบนจะถูกนิยามด้วยคำอธิบายของกฎหมายก็ตาม

Noonan (1984: xi) ศาสตราจารย์ด้านกฎหมายชาวอเมริกันได้อธิบายสินบนในฐานะที่เป็นมโนทัศน์ในบทนำของหนังสือ *Bribes: The Intellectual History of a Moral Idea* ว่าเป็นสิ่งจูงใจหรือสิ่งชักนำ (inducement) ที่มีอิทธิพลต่อการทำหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์ที่นำไปสู่การบริหารงานที่ไม่เป็นประโยชน์ ซึ่งผู้เขียนก็ได้ตั้งคำถามว่าอะไรคือหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์ อะไรคือการบริหารงานที่ไม่เป็นประโยชน์ เหล่านี้คือสิ่งคลุมเครือ และยอมรับว่าแม้สินบนจะเป็นแนวคิดทางกฎหมายที่เชื่อมโยงกับประเด็นศีลธรรม (morality) แต่การอธิบายด้วยมุมมองทางกฎหมายเพียงอย่างเดียวอาจไม่ช่วยในการทำความเข้าใจว่าสินบนคืออะไรและเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขใด ในทฤษฎีของ Noonan ลักษณะหนึ่งของสินบนคือรูปแบบที่หลากหลาย แต่ส่วนใหญ่อยู่ในรูปเงินสด และในความจริงแล้วเป็นไปได้ทั้งวัตถุ หรือแม้แต่ในรูปของบุคคล เช่น ทาส และภรรยา ที่สำคัญคือการให้สินบนเกิดได้ทุกรูปแบบของธุรกิจ อย่างไรก็ตาม เขาเห็นว่าการให้สินบนและการให้ของกำนัลขึ้นอยู่กับคนละชั่ว จึงทำให้มีการกระทำที่หลากหลายเกิดขึ้นตรงกลางระหว่างชั่วทั้งสองด้าน แต่นัยสำคัญคือควรแยกความแตกต่างดังกล่าวให้ชัดเจน เพราะหากไม่สร้างความแตกต่างระหว่างการให้ของกำนัลและการให้สินบนแล้ว การกล่าวโทษการให้สินบนจะกลายเป็นประเด็นที่ไร้ความชอบธรรมหรือเป็นไปตามอำเภอใจเท่านั้น (Ibid.: xxi)

แม้ว่าการแบ่งแยกให้ชัดเจนระหว่างการให้ของกำนัลและสินบนเป็นเรื่องจำเป็นตามความเห็นของ Noonan แต่ Polese (2008) ที่ศึกษาการคอร์รัปชันในยูเครนหลังสหภาพโซเวียตล่มสลาย กลับมองว่าการแบ่งแยกการให้ของกำนัลจากการให้สินบนเป็นเรื่องที่ทำนาย เพราะการกระทำต่าง ๆ เกิดจากมุมมองของผู้รับและผู้ให้ที่เลื่อนไหลอย่างมากโดยเฉพาะในสังคมยูเครน เขาเสนอใช้คำผสมระหว่างสินบนและของกำนัลในภาษาอังกฤษว่า “brift” (bribe+gift) ในบทความนี้เขายกสถานการณ์การแลกเปลี่ยนในพื้นที่ราชการ 3 แห่ง คือมหาวิทยาลัย โรงพยาบาล และป้อมตำรวจ ที่สถานการณ์การรับรู้ และการให้ความหมายต่อการให้และการรับแตกต่างกัน เช่น สถานการณ์ในมหาวิทยาลัย นักศึกษาให้เงินและของขวัญแก่อาจารย์ที่ทำให้พวกเขาสอบผ่าน ในสถานการณ์เช่นนี้เป็นการยอมรับได้เพราะรายได้และค่าครองชีพของอาจารย์ในมหาวิทยาลัยยูเครนค่อนข้างต่ำ ส่วนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโรงพยาบาลคือคนไข้ต้องให้เงินเป็นการขอบคุณแพทย์ที่ช่วยรักษาให้ในกรณีพิเศษ ตรงนี้สะท้อนสถานการณ์ที่เชื่อว่าคนจะเป็นแพทย์และได้งานทำในโรงพยาบาลยูเครนก็ต้องฝ่าฟันอุปสรรคจนได้รับการบรรจุ โรงพยาบาลบางแห่งอาจเรียกเงินแพทย์ที่สมัครเข้ามาทำงานเลยด้วยซ้ำ เหตุการณ์ในโรงพยาบาลจะสะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของรัฐในการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชนโดยที่ไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินให้กับหมอที่รักษาก็ตาม และสถานการณ์สุดท้าย คนขับรถให้เงินกับเจ้าหน้าที่ตำรวจเมื่อเขาฝ่าฝืนกฎจราจร ทั้งสามสถานการณ์ที่ยกตัวอย่างมาทำให้ Polese เห็นว่าของกำนัลและสินบนนั้นเลื่อนไหลไปมา อย่างไรก็ตามเขาพอใจกับการให้คำนิยามความแตกต่างของผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งที่ว่า “หากฉันได้รับมัน มันคือของกำนัล หากฉันเรียกร้องที่จะได้มัน มันคือสินบน” (If I receive it, it is a gift. If I demand it, then it is a bribe.) (Ibid.: 53)

เมื่อนำกรอบแนวคิด “พื้นที่กฎเกณฑ์” พื้นที่การยกเว้น และความพร่าเลือนของการให้ของกำนัลและสินบนมาศึกษาการค้าข้ามพรมแดน ผู้วิจัยเสนอว่าในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมาเปิดโอกาสให้มีการสร้าง “พื้นที่กฎเกณฑ์” ให้ผู้ค้าต่อรองด้วยแนวทางที่หลากหลายเมื่อต้องเผชิญหน้ากับกฎเกณฑ์ของรัฐผ่านเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งสัมพันธ์กับประเด็นที่ Abraham and van Schendel (2005: 9-10) ย้ำตลอด

ในงานเขียนชิ้นนี้คือการวิพากษ์การศึกษากิจกรรมข้ามพรมแดนที่ผ่านมา ที่ยังยึดติดกับวาทกรรมและขอบเขตความรู้ของรัฐสมัยใหม่ที่เชื่อมโยงกับกฎหมาย ระเบียบและระบบราชการ ขณะที่พื้นที่พรมแดนนั้นมีเครือข่ายและผู้กระทำการที่หลากหลายที่มีการรับรู้หรือความเข้าใจต่อกิจกรรมข้ามพรมแดนแตกต่างกัน ทำให้รูปแบบของการกระทำนั้นเปลี่ยนไปมาได้ ขึ้นอยู่กับการต่อรองความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่หลากหลาย ผู้วิจัยเสนอความเห็นต่อประเด็นนี้ว่า รัฐสมัยใหม่ซึ่งควรมีเจ้าหน้าที่รัฐทำหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ในสถานการณ์จริงของ “พื้นที่กฏเกณฑ์” ผู้ค้าข้ามแดนพยายามหาวิถีทางในการขนส่งสินค้า ด้วยการชิงไหวชิงพริบกับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมถึงการฉกฉวยโอกาสและหาผลประโยชน์จากกฎเกณฑ์ดังกล่าว เช่น การให้ของกำนัล (gifting) หรือการให้สินบน (bribery) ทำให้เกิดความไม่คงเส้นคงวาในการปฏิบัติหน้าที่ เพราะนั่นหมายความว่า “พื้นที่กฏเกณฑ์” ถูกต่อรอง ทำให้การกระทำหรือสิ่งที่ผิดกฎหมาย (illegal) กลายเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ (licit) ในพื้นที่การค้าข้ามพรมแดน

บริบทการค้าข้ามพรมแดนจากอดีตถึงปัจจุบัน

พื้นที่การศึกษาในงานวิจัยนี้คือชายแดนแห่งหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นที่ตั้งของจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนที่เชื่อมต่อกับรัฐฉานตอนใต้ บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของเมียนมา บริเวณนี้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่ภูมิทัศน์ทางการเมือง (political scape) ในอดีตมีอิทธิพลต่อการเคลื่อนย้ายของผู้คนและการค้าข้ามพรมแดนในปัจจุบัน ในช่วงทศวรรษ 1970 ถึงกลางทศวรรษ 1990 พื้นที่ดังกล่าวเกิดสงครามและความขัดแย้งของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำให้พรมแดนรัฐชาติพร่าเลือน อำนาจอธิปไตยของรัฐอ่อนแอ อันเนื่องมาจากอิทธิพลและความแข็งแกร่งของกลุ่มทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการ ชายแดนฝั่งรัฐฉานไม่มีการควบคุมของรัฐบาลเมียนมาอย่างเบ็ดเสร็จ หากแต่เป็นการคุมพื้นที่ของกองกำลังทหารเมียนมาและกองกำลังหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อสร้างอำนาจและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์และทรัพยากรในพื้นที่

พื้นที่ทางการเมืองเช่นนี้กระตุ้นให้เกิดการเล็ดลอด (porosity) และการเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้า เช่น คนไทใหญ่จำนวนมากสามารถย้ายถิ่นมายังประเทศไทยโดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนตรวจคนเข้าเมืองตามกฎหมายของรัฐสมัยใหม่ กระทั่งในเดือนมกราคม 1996 “ขุนล่า” ผู้นำกองกำลังติดอาวุธที่มีอำนาจแข็งแกร่งที่สุดในบรรดากองกำลังติดอาวุธชาติพันธุ์ในขณะนั้น เข้ามอบตัวกับกองกำลังทหารเมียนมา ทำให้กองกำลังทหารเมียนมาเข้ามาควบคุมชายแดนในอาณาบริเวณที่กว้างขวางและเบ็ดเสร็จมากขึ้น ขณะเดียวกัน รัฐบาลไทยมีแนวคิดจัดการชายแดนให้มีระบบขึ้น ในเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน จังหวัดแม่ฮ่องสอนประกาศเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนเพื่อการค้า และจัดตั้งหน่วยงานบริหารชายแดน (ดูเพิ่มเติมใน บุศรินทร์ เลิศชลิตสกุล, 2561) ขณะที่ชายแดนฝั่งรัฐฉาน มีกลุ่มชนชั้นนำทางการเมืองที่ผู้วิจัยเรียกว่า “ครอบครัวมหาเจ้า” พัฒนามาจากกองกำลังติดอาวุธชาติพันธุ์ว่านาม “กองกำลังทหารแห่งชาติว่า” (Wa National Army) หลังการมอบตัวของ “ขุนล่า” มหาเจ้าเจรจาทกลงกับทหารเมียนมา (Smith, 1995) และแบ่งพื้นที่ทางการเมืองในการสร้างฐานอำนาจที่มาพร้อมกับการคุมประชากร การหาประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ และการสร้างรายได้จากการเก็บภาษีอย่างไม่เป็นทางการจากผู้ค้าข้ามแดนผ่านด่านที่ตั้งขึ้นในบางเมืองและหมู่บ้านบนเส้นทางการค้า ทำให้การเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้ายังคงเกิดขึ้นได้ตามเงื่อนไขในเขตแดนการเมืองของ “ครอบครัวมหาเจ้า” ปัจจุบัน ในฝั่งรัฐฉานตอนใต้ พื้นที่ถูกแบ่งการควบคุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐเมียนมาทั้งทหารและพลเรือน และ “ครอบครัวมหาเจ้า”

สำหรับสถานการณ์การค้าชายแดนในปัจจุบัน สินค้าจากฝั่งเมียนมาที่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภคฝั่งไทยคือ โคกระบือ ผลิตภัณฑ์จากไม้ อาหาร และวัตถุดิบแปรรูป ถือเป็นสินค้าหลักของการค้าข้ามแดนผ่านจุดผ่อนปรนชายแดนแห่งนี้⁴ แม้จำนวนโคกระบือนำเข้าลดลงในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากจำนวนจากฝั่งต้นทางลดลง ถึงกระนั้น รัฐบาลไทยยังเห็นว่าสินค้านี้มีราคาสูงและติดอันดับต้นๆ ของรายการสินค้านำเข้าจากเมียนมา ซึ่งต่างจากสถานการณ์ช่วงที่มีการสู้รบของรัฐบาลทหารเมียนมากับชนกลุ่มน้อย ปริมาณโคกระบือที่เคลื่อนย้ายเข้าสู่ไทยค่อนข้างสูง ส่วนสินค้าที่มีการนำเข้าเป็นอันดับ 2 คืออาหารแปรรูปและสินค้าอื่นๆ

แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ 1. อาหารแปรรูป เช่น ถั่วเหลืองและเต้าหู้ เส้นที่ทำจากข้าวตากแห้ง ผักกาดดองใส่เครื่องปรุง น้ำมันงา น้ำตาลอ้อย พริกแห้ง ปลาแห้ง และยาสมุนไพรร 2. ผลผลิตทางการเกษตร เช่น หัวหอม กระเทียม ถั่ว และเมล็ดงา และ 3. สินค้าวัฒนธรรมที่ใช้ในงานพิธีหรือประเพณี เช่น หนังสือและตำราภาษาไทยใหญ่ หนังสือบทสวดที่ใช้ในงานศพ วัสดุที่ใช้ในงานเย็บปักถักร้อย เสื้อผ้าและหมวกไทใหญ่ และรองเท้าคืบ

อาหารและวัตถุดิบแปรรูปส่วนใหญ่ในรัฐฉานผลิตในครัวเรือน ผู้ค้าจากรัฐฉานซื้อสินค้าจากผู้ผลิตโดยตรงถึงบ้านเมื่อมีการสั่งซื้อจากผู้ค้าฝั่งไทยล่วงหน้า และผู้ค้าฝั่งรัฐฉานยังสามารถซื้อสินค้าได้จากตลาดนัดในเมืองใหญ่⁵ ที่ยังมีประเพณีตลาดนัดที่ปฏิบัติตั้งแต่ในอดีต ดังนั้น ก่อนวันกาดนัด ผู้ผลิตสินค้าบางประเภทอย่างเต้าหู้ จะเตรียมวัตถุดิบมากกว่าปกติเพื่อขายในวันรุ่งขึ้น เพราะรู้ว่าคนซื้อไม่ใช่คนในหมู่บ้านหรือในเมืองที่ตนเองอยู่เท่านั้น แต่คนจากหมู่บ้านหรือเมืองใกล้เคียงก็มาจับจ่ายใช้สอยเช่นกัน ตลาดจึงไม่ใช่สถานที่ขายของผู้บริโภคระดับบุคคล แต่รวมถึงพ่อค้าแม่ค้าคนกลาง และผู้ค้าข้ามแดนที่รับสั่งซื้อจากผู้ค้าฝั่งไทย สินค้าเกษตรส่วนใหญ่เป็นพืชผลที่ปลูกในพื้นที่กว้างใหญ่สำหรับปลูกข้าวและผลผลิตทางการเกษตร เช่น หัวหอม และกระเทียม ที่เป็นที่ต้องการของคนไทใหญ่ในประเทศไทย เนื่องจากคุณภาพดีในราคาที่ถูกลงกว่าเมื่อเทียบกับสินค้าเดียวกันที่วางขายในตลาดเมืองไทย สินค้าเหล่านี้จึงมีสถานะอ่อนไหวหากผู้ค้าข้ามแดนจากรัฐฉานนำเข้าสู่เมืองไทย

สำนักงานพาณิชย์จังหวัดแม่ฮ่องสอนทำบัญชีรายชื่อสินค้าต้องห้ามหรือควบคุมอย่างเคร่งครัด เช่น ไม้สักและไม้บางประเภท ยาบางชนิด และอุปกรณ์สิ่งก่อสร้างที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์มากกว่าการใช้สอยในครัวเรือน กลายเป็นสินค้าห้ามนำออกนอกประเทศไทย เพราะมีสถานะใช้เป็นสินค้านำเข้าเพื่อการสงครามได้ หรือการห้ามนำเข้าสินค้าเกษตรจากเมียนมาที่ทางไทยก็ผลิตเช่นกัน โดยเฉพาะข้าวเป็นสินค้าที่มีความอ่อนไหวสูง เนื่องจากนโยบายจากส่วนกลางถือว่าข้าวเป็นสินค้าส่งออกสำคัญของประเทศ (กรมการค้าต่างประเทศ, 2016)⁶ และเป็นสินค้าอยู่ในบัญชีรายชื่อสินค้าที่ต้องได้รับอนุญาตเป็นกรณีพิเศษ

หากต้องการนำเข้า⁷ กระเทียมเป็นสินค้าเกษตรอีกรายการที่ถูกกำหนดเป็นสินค้าต้องควบคุมอย่างใกล้ชิด เพราะมีศักยภาพแข่งขันกับสินค้าท้องถิ่นได้ แต่มีข้อยกเว้นกับกระเทียมที่นำมาปรับปรุงพันธุ์ โดยปกติแล้วผู้ปลูกและผู้ซื้อกระเทียมแม่ฮ่องสอนตระหนักดีว่าคุณภาพกระเทียมจากรัฐฉานดีและราคาถูกกว่า เนื่องจากปลูกโดยใช้สารเคมีน้อย ทำให้ต้นทุนการผลิตน้อยกว่ากระเทียมไทยที่หวัดโตกว่าแต่เน่าเสียง่ายจากการใช้สารเคมี

ผู้วิจัยยกตัวอย่างการเดินทางของสินค้าจากรัฐฉานสู่ไทยโดยป่าฮอง ชาวไทใหญ่วัย 50 ปี จากเมืองตองจี ที่ทำมาหากินเป็นแม่ค้า เดินทางจากบ้านเกิดไปยังชายแดนไทยในจังหวัดแม่ฮ่องสอนมาแล้ว 2-3 ทศวรรษ ป่าฮองต้องเดินทางหลายวันกว่าจะถึงชายแดนเมืองไทย ระยะทางประมาณ 300 กิโลเมตร ด้วยสภาพถนนที่ขรุขระ ขึ้นเขาหลายลูก และมีถนนสัญจรเลนเดียว ก่อนปี 2014 ที่รัฐบาลเมียนมามีนโยบายปรับปรุงถนนและโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ตอนใน (Gecker, 2013) รวมถึงฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน แต่ปัจจุบันเธอใช้เวลาวันเดียวเท่านั้น หลังรัฐบาลเมียนมาปรับปรุงถนน หลังจากที่ป่าฮองเดินทางถึงเมืองแม่ฮ่องสอนพร้อมสินค้าจากรัฐฉาน ไม่ว่าจะเป็นผงขมิ้น สินค้าแปรรูปจากถั่วแปบหล่อ (ถั่วชนิดหนึ่ง) เช่น ถั่วเน่า และปลาแห้ง เธอแบ่งสินค้าใส่ถุงพลาสติกขนาดย่อมและเดินเร่ขายสินค้าเหล่านี้ในตลาดในตัวเมือง และส่งสินค้าให้กับผู้ค้าในตลาดโดยตรง หากมีการสั่งสินค้ามาล่วงหน้า ขณะที่บางร้านเธอก็เดินถามว่าต้องการสินค้าจากเธอหรือไม่ รวมถึงส่งสินค้าไปยังผู้ค้าบางรายที่อยู่ที่อื่น เช่น เชียงใหม่ และกรุงเทพฯ สิ่งที่ทำเป็นประจำคือโทรศัพท์ไปแจ้งว่าสินค้ามาถึงแล้ว ก่อนเตรียมสินค้าใส่กระสอบพลาสติกคล้ายถุงปุ๋ย เขียนชื่อ ที่อยู่ และเบอร์โทรศัพท์ของผู้รับ และไปส่งที่สถานีรถโดยสารประจำทาง

ในกรุงเทพฯ พื้นที่ตลาดสดหลายแห่งบริเวณชานเมืองเป็นแหล่งขายสินค้าที่ส่งมาจากชายแดนเพื่อสนองความต้องการของแรงงานไทใหญ่⁸ ในบางพื้นที่ เช่น ในทางภาคตะวันออกของไทย ผู้ค้ารถกระบะเเว่เป็นพื้นเพองสำคัญในการเคลื่อนย้ายสินค้าจากผู้ผลิตถึงผู้บริโภคที่ไม่สะดวกไปจับจ่ายซื้อของด้วยตนเอง ส่วนใหญ่แรงงานไทใหญ่มักโทรศัพท์ให้ผู้ค้ามาส่งสินค้าที่ตนเองสั่งถึงบ้านหรือไม่ก็ทาง

ไปรษณีย์⁹ การเคลื่อนย้ายสินค้าจากรัฐฉานสู่ประเทศไทย จากผู้ผลิตตามบ้านสู่ผู้บริโภคที่เป็นแรงงานในไทย แสดงให้เห็นว่าการขนส่งและขายสินค้าค่อนข้างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าจะต้องใช้เวลานานและเดินทางหลายวันในช่วงที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล แต่หลังจากการพัฒนาและซ่อมแซมถนนโดยรัฐบาลเมียนมาในฝั่งรัฐฉานก็ทำให้การเคลื่อนย้ายรวดเร็วขึ้น

กฎเกณฑ์ตามอำเภอใจของชนชั้นนำในฝั่งรัฐฉาน

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะบรรยายถึงเส้นทางการค้าที่ผู้ค้าข้ามพรมแดนต้องเผชิญและรับมือกับกฎเกณฑ์ที่ชนชั้นนำอย่างน้อย 3 กลุ่มคือ 1. เจ้าหน้าที่รัฐเมียนมา 2. “ครอบครัวมหาเจ้า” และ 3. กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ กำหนดขึ้น ซึ่งเป็นการเคลื่อนย้ายสินค้าผ่าน “พื้นที่กฎเกณฑ์” ที่ผู้ค้าต้องปฏิบัติตามทั้งที่เตรียมการมาล่วงหน้าในกรณีที่ต้องผ่านด่านตรวจ และในกรณีที่ไม่ทันตั้งตัว เช่นเมื่อพบเจอกับทหารของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ ซึ่งโดยรวมพวกเขาต้องสร้างปฏิบัติการเปลี่ยนความหมายของสินค้าเพื่อให้การประกอบธุรกิจของพวกเขาประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการให้เงิน สิ่งของ และสิ่งจูงใจอื่นๆ ที่เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าเพื่อให้การเคลื่อนย้ายของพวกเขาสะดวก ในช่วงที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามในปี 2012-2013 รัฐบาลเมียนมาไม่มีนโยบายตั้งด่าน/สำนักงานศุลกากรในการเรียกเก็บภาษีจากผู้ค้าอย่างเป็นทางการ หากในทางปฏิบัติ ผู้ค้าต้องจ่ายเงินหรือให้ของกำนัล เช่น อาหาร ให้กับเจ้าหน้าที่รัฐอย่างทหาร เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน หรือที่เรียกในภาษาเมียนมาว่า ปิตุจีต (phytusit) และตำรวจเมื่อผ่านจุดตรวจตามเส้นทางที่ปรากฏในแผนที่ 1 ส่วนในพื้นที่ควบคุมโดย “ครอบครัวมหาเจ้า” ขั้นตอนที่ผู้ค้าต้องปฏิบัติคือ การนำรถกระบะไปจดทะเบียนเพื่อให้ป้ายทะเบียนรถ “หัวเมิง” ในภาษาเมียนมา เพื่อสามารถใช้นานพาทนะในพื้นที่หัวเมิงหรือเขตกำกับดูแลของ “ครอบครัวมหาเจ้า” เพราะฉะนั้น ยานพาหนะคือสิ่งที่ถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์มากกว่าตัวสินค้า

ตาราง 1 ด้านในรัฐฐานตอนใต้ที่ผู้ค้าข้ามแดนต้องจ่ายภาษีอย่างไม่เป็นทางการหรือของกำนันให้เจ้าหน้าที่ฝั่งเมียนมาและ “ครอบครัวมหาเจ้า”

อำนาจการควบคุม/ เขตแดนทางการเมือง	ลำดับ	บริเวณที่ตั้งอยู่	ควบคุมโดย	จำนวนเงินที่ผู้ค้าต้องจ่าย (บาท/จัด)
พื้นที่ควบคุม โดยรัฐบาลเมียนมา	1	ทางเข้าเมืองกลางเคอ	เจ้าหน้าที่พลเรือนเมียนมา	2,000 จัด
	2	ในเมืองกลางเคอ	เจ้าหน้าที่ชุดคุ้มครองหมู่บ้าน (ปิตุจิต)	2,000 จัด
	3	บ้านนาแก	เจ้าหน้าที่พลเรือนเมียนมา	จำนวนไม่ตายตัว ปกติอยู่ที่ 1,000 จัด
	4	บ้านจาลอง	เจ้าหน้าที่ตำรวจเมียนมา	1,000 จัด และ/หรือของกำนันคนอื่นๆ เช่น อาหาร
	5	ท่าสบเต็ง (ฝั่งตะวันตก ของแม่น้ำสาละวิน)	เจ้าหน้าที่ของครอบครัวมหาเจ้า จัดการศุลกากรแม่น้ำสาละวิน	ไม่ต้องเสีย
ข้ามแม่น้ำสาละวิน (น้ำคอง)				
พื้นที่ควบคุม โดยครอบครัวมหาเจ้า	6	ท่าสบเต็ง (ฝั่งตะวันตก ของแม่น้ำสาละวิน)	เจ้าหน้าที่ของครอบครัวมหาเจ้า จัดการศุลกากรวังไปช่ายแดนไทย	22,000 จัด
	7	โหลเม็ง	เจ้าหน้าที่ของครอบครัวมหาเจ้า	400 บาท
	8	กองไม้สูง	ทหารเมียนมา	50 บาท หรือสิ่งตอบแทนอื่นๆ
	9	หมู่บ้านมมนา	เจ้าหน้าที่ของครอบครัวมหาเจ้า	50 บาท
			เจ้าหน้าที่ชุดคุ้มครองหมู่บ้าน (ปิตุจิต)	
กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่	*	บริเวณฐานของ กองกำลังกู้ชาติไทใหญ่	ทหารของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่	5,000 บาทต่อปี

ที่มา: ผู้ค้าไทใหญ่ข้ามแดน 3 รายและการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยในช่วงปี 2012-2013

ผู้ค้าข้ามแดนไทใหญ่ไม่ต้องถูกบังคับให้จดทะเบียนเป็นผู้ประกอบการกับหน่วยงานรัฐเมียนมา ทหารเมียนมาและ “ครอบครัวมหาจา” แทบไม่ได้กำหนดสินค้าที่ต้องควบคุมหรือสินค้าต้องห้าม เพราะฉะนั้น สถานะสินค้าจึงไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญในการควบคุมเมื่อผู้ค้าต้องเดินทางผ่านเขตแดนทางการเมืองของรัฐเมียนมาและ “ครอบครัวมหาจา” หรืออาจไม่ต้องระมัดระวังมากนักที่ต้องแจ้งว่ามีสินค้าอะไรบ้างในรถกระบะ ถึงกระนั้น พวกเขาตระหนักดีว่าต้องเตรียมรับมือกับ “พื้นที่กฎเกณฑ์” อย่างไร ดังนั้นในทางปฏิบัติ พวกเขาขับรถผ่านด่านที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเมียนมาประจำอยู่ และตอบตามความจริงเมื่อเจ้าหน้าที่ถามว่า “อะไรอยู่บนรถ” หลายครั้ง เจ้าหน้าที่อาจถามเหมือนขอไปทีมากกว่าที่จะต้องการคำตอบจริงจัง แม้หลายครั้งการถามนั้นเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ค้าให้อะไรบางอย่างเป็นการตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นการให้นั้นจะเป็นไปเพื่อแสดงน้ำใจ (generosity) หรือการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน (reciprocity) ก็ตาม เมื่อผ่านเขตแดนทางการเมืองที่ “ครอบครัวมหาจา” คุม ผู้ค้าถูกกฏบังคับให้จ่ายเงินตามจำนวนที่กำหนดไว้เป็น “ภาษีอย่างไม่เป็นทางการ” (informal tax) แก่คนที่คุมด่านในจุดต่างๆ เช่น ผู้ค้าต้องจ่ายราว 2,000 บาทต่อตัวหรือควายหนึ่งตัว (ไม่เกี่ยวกับขนาด) รวมถึงการให้สิ่งจูงใจอื่นๆ เช่นอาหาร เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐเมียนมาหรือ “ครอบครัวมหาจา” เรียกเก็บ ดังที่ปรากฏในด้านหมายเลข 4 และ 8 ในตาราง 1

ในแผนที่ 1 และตาราง 1 เสนอข้อมูลที่ผู้วิจัยรวบรวมจากผู้ค้าข้ามแดนและการสังเกตการณ์จากการเดินทางร่วมกับผู้ค้าจากเมืองน้ำจางในรัฐฉานมายังจุดผ่อนปรนการค้าชายแดนที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน หมายเลข 1-5 คือด่านที่ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน ควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ทหารและพลเรือนเมียนมา หมายเลข 6-9 คือด่านที่ควบคุมโดย “ครอบครัวมหาจา” ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ในตาราง 1 แสดงจำนวนเงินและสิ่งของที่ผู้ค้าต้องจ่ายให้เจ้าหน้าที่ทหาร เจ้าหน้าที่รัฐ และผู้ที่ดูแลด่านโดยรัฐบาลเมียนมาและ “ครอบครัวมหาจา” ตามด้านหมายเลข 1-9 รวมถึงกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ที่อาจเรียกเก็บเงินจำนวนราว 5,000 บาทต่อปีตามวัตถุประสงค์ เช่นเป็นค่าคุ้มครองในพื้นที่ และ/หรือเป็นทุนสนับสนุนกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ที่หลอยไต่แลง จำนวนเงินที่ผู้ค้า

ยื่นให้กับผู้กระทำการทั้งที่เป็นรัฐ (state actor) และไม่ใช่รัฐ (non-state actor) เหล่านี้ไม่ได้สัมพันธ์กับมูลค่า (value) ของสินค้าโดยตรง แต่สถานะของเงินและสิ่งของนั้นคลุมเครืออยู่บนเส้นพรมแดนระหว่าง “ของกำนัล” และ “ภาษีอย่างไม่เป็นทางการ” ที่ไม่เคยเข้าสู่ระบบการจัดเก็บภาษีอย่างเป็นทางการของรัฐบาลเมียนมา ถึงกระนั้น การแลกเปลี่ยนในรูปเงินตรา (monetary form) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่การควบคุมของ “ครอบครัวมหาเจ้า” สามารถตีความได้ว่าเป็นการให้ของกำนัลแบบบังคับ (coercive gifting) เนื่องจากการใช้เงินสดเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นรูปแบบหลักตามแนวคิดของการให้สินบน (ดู Noonan, 1984: xxi) และชัดเจนว่าการให้เงินในด้านต่างๆ นั้นเป็นสิ่งที่เรียกร้องจากเจ้าหน้าที่รัฐหรือคนที่ดูแลด้านของ “ครอบครัวมหาเจ้า” ตามข้อเสนอของ Polese (2008) ที่ให้ความแตกต่างระหว่างของกำนัลและสินบนในแง่ที่ว่า เจ้าหน้าที่รัฐเรียกร้องการจ่ายหรือให้ในแบบกึ่งบังคับหรือเรียกร้องก่อน (demanding)

กฎเกณฑ์ของรัฐไทยในการควบคุมการเคลื่อนย้ายสินค้าข้ามพรมแดน

ภายใต้การกำกับของระบอบชายแดน รัฐไทยพยายามควบคุมกิจกรรมการค้าอย่างใกล้ชิด มาตรการหนึ่งคือการแบ่งประเภทของสินค้าและบันทึกด้วยเอกสารที่ผ่านขั้นตอนราชการที่ซับซ้อน การค้าวัวต่างเป็นตัวอย่างหนึ่งที่รัฐไทยพยายามใช้ระบบราชการเข้ามาจัดการการเคลื่อนย้ายสินค้าข้ามแดน กล่าวคือผู้ค้าวัวต้องมีเอกสารฉบับแรกที่ออกจากสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดแม่ฮ่องสอนอย่างน้อย 3 วัน ก่อนที่โคกระบือจะเดินทางถึงบริเวณด่านชายแดน ขณะที่ผู้ค้าต้องจัดเตรียมพื้นที่หรือคอกกักกันสัตว์อย่างน้อย 21 วัน เมื่อครบกำหนด 21 วัน ผู้ค้าจะได้รับเอกสารลำดับที่สองที่รับรองจากปศุสัตว์ให้มาตรวจสภาพของสัตว์ เพื่อที่จะออกเอกสารฉบับสุดท้ายคืออนุญาตให้สัตว์เดินทางเข้าสู่ประเทศไทยอย่างเป็นทางการ¹⁰ ขั้นตอนการนำเข้าโคกระบือตามที่อธิบายนั้นใช้เวลาและเป็นภาระสำหรับผู้ค้า

โคกระบือที่เห็นว่าการเก็งกำไรและการต่อรองราคากับผู้ซื้อนั้นสำคัญยิ่งกว่า ดังนั้นผู้ค้าโคกระบือจึงสร้างปฏิบัติการที่เกิดขึ้นนอกชั้นตอนราชการในเวลาเดียวกัน

ชัยพร พ่อค้าโคกระบือผู้ทำธุรกิจนี้มาหลายสิบปี เป็นหนึ่งในไม่กี่คนที่ยังรับซื้อวัวควายผ่านช่องทางจุดผ่อนปรนนี้อยู่ เขาและเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อีกคนมักเดินทางข้ามแดนไปยังเขตหัวเมืองเพื่อพบกับผู้ค้าที่นำวัวควายมาจากรัฐฉาน และต่อรองราคาให้ได้สัตว์ที่สภาพดีก่อนที่สัตว์จะเคลื่อนย้ายเข้าไทย จะเห็นว่าขั้นตอนการขอเอกสารจากสำนักปศุสัตว์แทบไม่จำเป็นเลยสำหรับชัยพรผู้คร่ำหวอดในวงการค้าวัวจนเป็นที่รู้จักทั้งเจ้าหน้าที่และชุมชนคนข้ามแดน เขาสามารถข้ามแดนโดยที่ไม่ต้องผ่านพิธีกรรมตรวจคนเข้าเมือง หรือการที่เขาสามารถพาเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์เดินทางไปตรวจสภาพสัตว์เพื่อสร้างความมั่นใจในการเก็งกำไรในตลาด ทั้งสองร่วมดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ส่งประโยชน์ส่วนตนด้วยการฉกฉวยโอกาสจากกฎเกณฑ์รัฐไทย ทำให้การเคลื่อนย้ายสินค้าสะดวกมากขึ้น เพราะไม่ต้องทำตามกฎระเบียบราชการหรือเอกสารอย่างเคร่งครัด

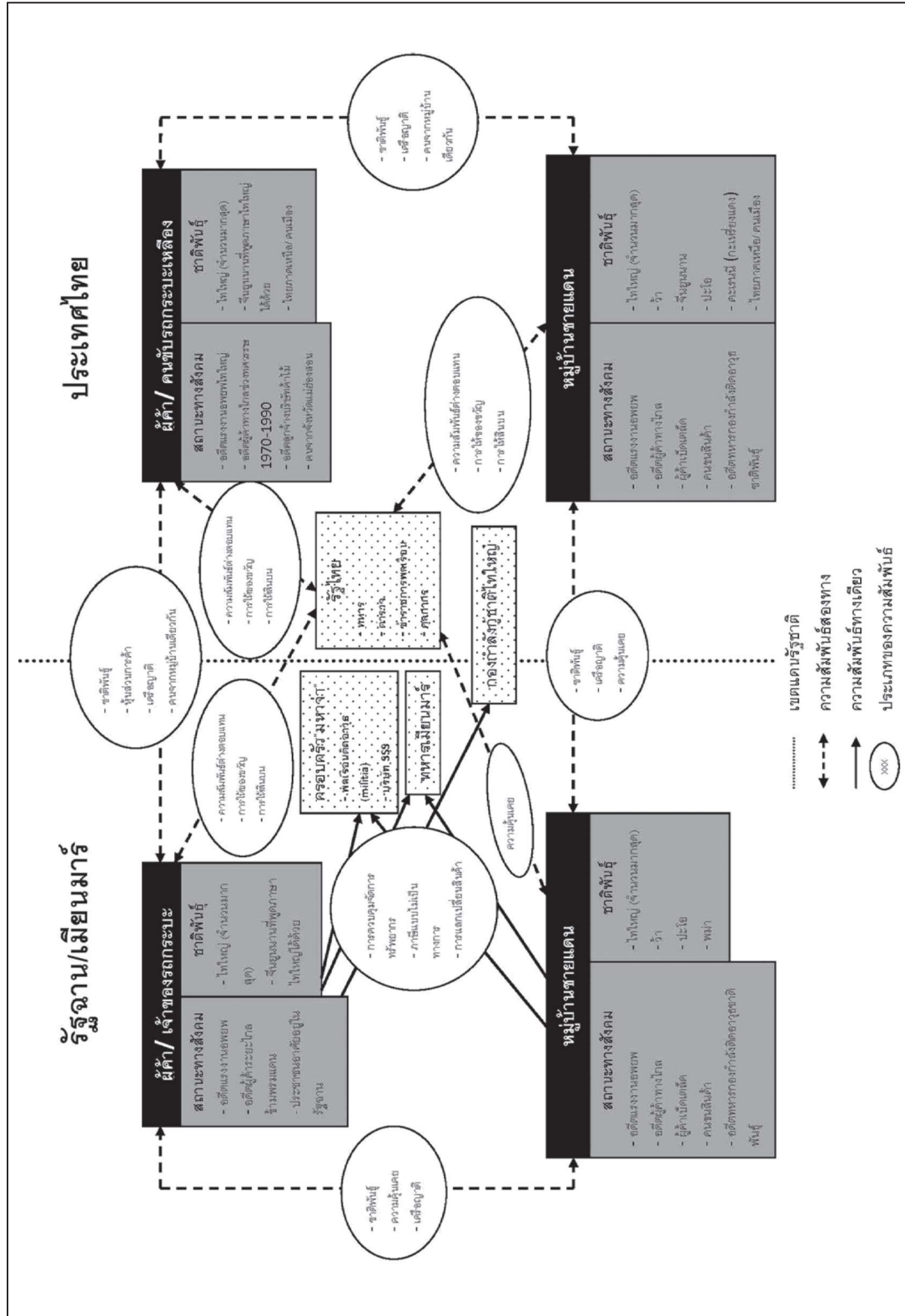
นอกจากนี้ เพื่อเพิ่มปริมาณการค้าผ่านจุดผ่อนปรนแห่งนี้ ด้านศุลกากรแม่ฮ่องสอนมีนโยบายยกสถานะด่านนี้ให้มีความสำคัญเทียบเท่ากับด่านชายแดนอื่นๆ จึงมีมาตรการกระตุ้นการค้าด้วยการคงอัตราภาษีนำเข้าสินค้าบางประเภท เช่น โคกระบือที่มีราคาตลาดระหว่าง 20,000 และ 40,000 บาท แต่ราคาที่ศุลกากรกำหนดให้มีการเก็บภาษีอยู่ที่ 4,000 บาทต่อตัว ซึ่งเป็นราคาตลาดที่รัฐตั้งไว้ตั้งแต่สองทศวรรษก่อนหน้า และเมื่อกำหนดอัตราภาษีที่ร้อยละ 5 ของราคาตลาดรัฐบาลไทยได้ภาษีจากโคกระบือที่ 200 บาทต่อตัวเท่านั้น¹¹ การที่รัฐบาลไทยคงอัตราราคาตลาดของโคกระบือที่ตัวละ 4,000 บาท เนื่องจากต้องการกระตุ้นให้ผู้ค้าวัวควายจากเมียนมาใช้เส้นทางนี้ในการเคลื่อนย้ายสินค้าข้ามแดน ด้วยโครงสร้างพื้นฐานที่เส้นทางการค้าสายนี้เป็นถนนดินลูกรัง ทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายเดินทางหลายวัน อีกทั้งต้องเดินทางผ่านเขตแดนทางการเมืองที่ต้องจ่ายภาษีอย่างไม่เป็นทางการและของกำนัลดังที่อธิบายไป ทำให้ผู้ค้ารายย่อยแทบไม่ได้กำไรมากนัก การที่จ่ายภาษีสินค้านำเข้าน้อยกว่าอัตราราคาตลาดจริงค่อนข้างมากจึงเป็นแรงจูงใจที่ผู้ค้ายังนำสัตว์เดินผ่านจุดผ่อนปรนการค้าแห่งนี้

อุปสงค์ของสินค้าจากชุมชนในพื้นที่หัวเมืองเป็นอีกปัจจัยที่ช่วยสานความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำทางการเมืองทั้งสองฝั่ง คือรัฐบาลท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอนและ “ครอบครัวมหาเจ้า” การที่รัฐไทยยังคงกระตุ้นเศรษฐกิจการค้าให้ผู้ค้ารายย่อยเคลื่อนย้ายสินค้าผ่านจุดผ่อนปรนฯ แห่งนี้จึงเป็นการสร้างรายได้ให้กับ “ครอบครัวมหาเจ้า” จากการเก็บภาษีอย่างไม่เป็นทางการ หากพิจารณาคุณค่าทางเศรษฐกิจของโคกระบือ ศุลกากรไทยอาจสูญเสียรายได้จากการลดอัตราภาษีเมื่อพิจารณาจากรายได้ที่ควรได้จริงจากราคาขายในท้องตลาด จุดนี้สะท้อนว่าคุณค่าทางเศรษฐกิจของโคกระบือสำคัญน้อยกว่านัยทางการเมืองที่หน่วยงานระดับท้องถิ่นต้องรักษาด่านนี้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชายแดน การค้าโคกระบือข้ามแดนยังให้เห็นถึงความหมายที่ถูกปรับเปลี่ยนจากสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือของชนชั้นนำทางการเมืองในการสร้างสมดุลทางการบริหารและการจัดสรรงบประมาณ

สำหรับการเคลื่อนย้ายสินค้าประเภทอาหารและวัตถุดิบ ด้านศุลกากรแม่ฮ่องสอนตั้งกฎระเบียบไว้ 2 ระดับ ระดับแรกคือการควบคุมสินค้าที่จัดประเภทเป็น “ของใช้ส่วนตัว” (personal belonging) ที่มีมูลค่าประเมินไม่เกิน 20,000 บาท ผู้ค้าไม่ต้องเสียภาษีนำเข้า เสียเพียงค่าธรรมเนียม “อากรปากกระวาง” 20 บาท ส่วนการค้าอีกระดับคือมูลค่าสินค้าประเมินสูงกว่า 20,000 บาทขึ้นไป ผู้ค้าต้องจ่ายภาษีนำเข้าและปฏิบัติตามกฎระเบียบ อันดับแรกต้องยื่นเอกสารระบุว่าสินค้าประเภทใดและมีปริมาณเท่าใดเพื่อให้มีการจัดเก็บข้อมูลผ่านระบบคอมพิวเตอร์ แต่ด้วยความที่จุดผ่อนปรนแห่งนี้ยังไม่สามารถนำระบบคอมพิวเตอร์มาใช้ได้อย่างด้านชายแดนในเมืองใหญ่ ทำให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรต้องจดรายละเอียดของสินค้าในสมุดบันทึก จากนั้นจึงออกเอกสารให้กับผู้ค้าเพื่อไปจ่ายภาษีที่สำนักงานศุลกากรในตัวเมืองแม่ฮ่องสอน ตรงนี้กลายเป็นช่องโหว่ในทางปฏิบัติคือเปิดโอกาสให้ผู้ค้าไม่ต้องรายงานรายการสินค้านำเข้าอย่างครบถ้วน หรือเจ้าหน้าที่อาจไม่รายงานจำนวนและมูลค่าสินค้าตามความเป็นจริง

การดำเนินนโยบายในการควบคุมการค้าสินค้าบางประเภท เจ้าหน้าที่รัฐไทย ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบ ขณะเดียวกันก็พยายามอำนวยความสะดวกประโยชน์จาก กฎเกณฑ์ด้วยการลดความซับซ้อนในการปฏิบัติตามกฎอย่างเคร่งครัด เช่น การให้ ความเป็นกันเองกับผู้ค้าข้ามแดนเพื่อให้สามารถทำกำไรจากการค้าได้มากขึ้น ในส่วนนี้ของบทความจะให้ภาพการปฏิบัติหน้าที่และการตีความกฎหมายของ เจ้าหน้าที่รัฐในการควบคุมการค้าชายแดน ที่เจ้าหน้าที่รัฐไทยในระดับท้องถิ่นเป็น ผู้กำหนดนิยามว่าอะไรถูกหรือผิดกฎหมายหรือยอมรับได้ เพราะโดยพื้นฐานแล้ว เจ้าหน้าที่รัฐมีหน้าที่ดำรงความมั่นคงของรัฐในด้านต่าง ๆ เช่น ป้องกันการลักลอบ นำเข้ายาเสพติดหรือสิ่งของต้องห้าม จำกัดจำนวนสินค้าบางประเภท เช่น สินค้า เกษตรจากเมียนมาที่อาจเข้ามาตีตลาดผลผลิตของไทย สินค้าบางประเภท จะได้รับการพิจารณาว่าถูกกฎหมายหรือเป็นการลักลอบนำเข้านั้นขึ้นอยู่กับทำให้ ความหมายของสินค้าในช่วงเวลาและพื้นที่ที่ต่างกัน (Bair, 2009) นำไปสู่การสร้าง กฎเกณฑ์ในการควบคุมสินค้าที่ต่างกันออกไป เช่น สินค้าประเภทหนึ่งอาจถูก ควบคุมแบบยืดหยุ่น ขณะที่สินค้าอีกประเภทอาจถูกห้ามนำเข้าอย่างสิ้นเชิง พลวัต ชายแดนที่เกิดขึ้นจากการสร้างความหมายต่อสินค้าที่ไม่แน่นอนตายตัว จึงทำให้ การบังคับใช้กฎเกณฑ์ไม่เคร่งครัด เปิดช่องว่างให้คนฉวยโอกาสในการให้ ความหมายของสินค้าเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ (ดู Long and Villarreal, 1998; Cusicanqui, 2005; Sur, 2012: chapter 6)

นอกจากนี้ การทำการค้าให้สำเร็จนั้น ผู้ค้าต้องรักษาเครือข่ายทั้งสองฝั่ง ชายแดนเอาไว้อย่างเหนียวแน่น ในแผนภาพ 1 แสดงความสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบ ที่สร้างขึ้นข้ามแดน เช่น ความเป็นชาติพันธุ์ ระบบเครือญาติ คนในหมู่บ้านเดียวกัน และการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทน ความสัมพันธ์เหล่านี้ถูกสร้างขึ้นระหว่างผู้ค้าด้วย กันเองและกับชนชั้นนำ เช่น เจ้าหน้าที่รัฐไทย ระหว่างการข้ามแดนพวกเขา อาจต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ต้องให้สินบน ของกำนัล และปฏิบัติการ เปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้าบางประเภทที่มีลักษณะอ่อนไหวหรือถูกควบคุม เป็นพิเศษ องค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการต่อรองเมื่อต้อง เผชิญกับ “พื้นที่กฎเกณฑ์” ที่กำหนดโดยชนชั้นนำชายแดนและกฎเกณฑ์ของรัฐไทย

แผนภาพ 1 เครือข่ายและความสัมพันธ์ข้ามแดนของผู้ค้าทางสองฝั่ง

การเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้า

งานศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมชายแดนที่ผ่านมาเสนอประเด็นเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายของสินค้าในหลายสถานการณ์ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้าเมื่อต้องเผชิญหน้ากับกฎเกณฑ์การข้ามแดน เช่นงานของ Konstantinov (1996) ที่กล่าวถึงผู้ค้าชาวบัลแกเรียที่เดินทางข้ามแดนไปยังตุรกีในฐานะนักท่องเที่ยวเพื่อซื้อสินค้ากลับมาขาย ความหมายของสินค้าที่ผู้ค้าในคราบของนักท่องเที่ยวเมื่อกำลังจะข้ามแดนกลับมายังบัลแกเรียคือ “ของใช้ส่วนตัว” แต่เมื่อข้ามแดนกลับมาแล้วของใช้ส่วนตัวก็เปลี่ยนสถานะและความหมายเป็นสินค้าที่นำไปขายเอาทำไรต่อไป เช่นเดียวกับกรณีศึกษาในงานของ Harris (2013: 114-115) ผู้ค้าชาวเนปาลและภรรยา พยายามลักลอบเอาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ไปขายยังฝั่งทิเบตด้วยการซ่อนไว้ในภาชนะที่ใส่แป้งข้าวบาร์เลย์ของทิเบต ทำให้เจ้าหน้าที่ที่ชายแดนคิดว่าผู้ค้าคู่นี้เพียงแต่นำสินค้าธรรมดาที่บริโภคในชีวิตประจำวันข้ามแดน หรือการที่ทั้งคู่เอาสินค้าอย่างหม้อหุงข้าวทำที่ท่าหิ้วไปเป็น “ของกำนัล” ให้คนรู้จักในฝั่งทิเบต แต่แท้จริงแล้วหม้อหุงข้าวนี้คือสินค้าที่จะนำไปขายให้คนอื่นฝั่งชายแดนสำหรับเจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดน หม้อหุงข้าวเป็นเพียงเครื่องใช้ไฟฟ้าในชีวิตประจำวันที่ทุกบ้านมี ไม่ใช่สินค้านำเข้าอย่างเครื่องเสียงหรืออุปกรณ์คอมพิวเตอร์ที่มักจะตรวจตราเป็นพิเศษ จะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้าจากกรณีตัวอย่างถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำเนินธุรกิจให้ได้กำไร รวมถึงเป็นปฏิบัติการที่ทำให้การลักลอบสินค้าอ่อนไหวเป็นสิ่งที่ตบตาหรือยอมรับได้ของเจ้าหน้าที่รัฐ

ดังที่กล่าวแล้วว่า ข้าวและกระเทียมเป็นสินค้าที่ถูกจัดให้อยู่ในประเภท *ควบคุมพิเศษ* สำหรับการค้าชายแดนของไทย อย่างไรก็ตาม ผู้ค้าข้ามพรมแดนไทย-เมียนมายังพยายามที่จะนำสินค้านี้เข้าสู่ไทย ที่มากไปกว่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือน พวกเขาสร้างยุทธวิธีทั้งเชิงรุกและรับ และมีพฤติกรรมทางการค้าที่ผสมผสานไปกับการสร้างความหมายที่เลื่อนไหลไปมาระหว่างความถูกต้องของกฎหมายและการยอมรับได้ของสังคม เนื่องด้วยรัฐบาลไทยดำเนินนโยบายการนำเข้าข้าวอย่างเข้มงวด แม้ว่าผู้ค้าจากรัฐฉานจะนำข้าวสารไม่ก็กระสอบเข้าไทย

ก็ถือเป็นการทำผิดกฎหมายไม่ต่างกับการลักลอบนำเข้าจำนวนมาก ในช่วงที่เก็บข้อมูลภาคสนามและพักอาศัยในหมู่บ้านชายแดน ผู้วิจัยได้รับการเชิญให้ร่วมรับประทานอาหารกับคนในหมู่บ้านบ่อยครั้ง ทำให้ทราบว่าผู้ค้าส่วนใหญ่แอบนำข้าวสารจากแหล่งผลิตจากรัฐฉานเข้าเมืองไทย

ป้าน้อง แม่ค้าชายของที่ด่านชายแดน อายุ 64 ปี เป็นหนึ่งในกลุ่มที่รับซื้อข้าวจากผู้ค้าจากรัฐฉาน เธอขายของกินและกับข้าวให้กับคนเดินทางข้ามแดน และใช้ข้าวสารที่ซื้อมาค้าขายเอากำไรด้วย “ปกติก็สั่งข้าวจากทางโน้น (รัฐฉาน) ลัก 5 กระสอบ (300 ลิตร) ได้ในแต่ละครั้ง ทำไมไม่ซื้อข้าวจากฝั่งนี้ล่ะเธอ ก็ข้าวฝั่งโน้นราคา 500 บาทต่อถัง (20 ลิตร) แต่ฝั่งนี้ขายตั้ง 600 บาท เราสั่งมาก็ไม่ได้ขายต่อ เอามาหุงขายให้คนกินแค่นั้น”¹²

ป้าน้องให้เหตุผลต่อการสั่งซื้อข้าวจากรัฐฉานว่าเป็นการกระทำที่ยอมรับได้ ตราบใดที่ไม่ขายข้าวที่ยังไม่ได้หุง (ข้าวสาร) เพื่อผลประโยชน์ทางการค้า เธอเห็นว่าข้าวหุงแล้วเป็นของกินขายให้กับคนเดินทาง เพราะข้าวที่หุงแล้วไม่สามารถอยู่ได้นานหรือเดินทางต่อได้อีก เพราะฉะนั้น การซื้อขายสินค้าที่ถูกควบคุมอย่างเคร่งครัดด้วยราคาที่ถูกลงและรสชาติดีกว่าทำให้ลดต้นทุนในการประกอบกิจการนี้คล้ายกับป้าน้องเกิดขึ้นและถือเป็นเรื่องปกติ คนขายของฝั่งไทยต่างสั่งข้าวจากรัฐฉานแทบทั้งสิ้น รวมถึงคนที่อาศัยในหมู่บ้านชายแดนใกล้เคียงกับจุดผ่อนปรน พวกเขาสั่งซื้อข้าวมาบริโภคในชีวิตประจำวัน หรือซื้อในจำนวนที่มากกว่าปกติเวลาที่มียานประเพณีและต้องรับรองแขกเหรื่อ แม่ค้าข้ามแดนจากรัฐฉานยอมรับกับผู้วิจัยว่าเอาข้าวข้ามแดนมาได้ก็ด้วยความช่วยเหลือของผู้ค้าฝั่งไทย เพราะฉะนั้นข้าวจึงเป็นสินค้าที่มีการนำเข้าหรือซื้อขายกัน แม้จะปริมาณน้อย แต่การบันทึกสถิติสินค้านำเข้าสินค้าของด่านศุลกากรก็ไม่ได้นับข้าวเป็นสินค้านำเข้าเลย สถานการณ์นี้สะท้อนถึงความอ่อนแอของนโยบายรัฐบาลส่วนกลางและการปฏิบัติในระดับท้องถิ่นบริเวณชายแดน ขณะที่รัฐไทยพยายามป้องกันการลักลอบนำเข้าข้าวข้ามแดนจากประเทศเพื่อนบ้านที่ผิดกฎหมาย แต่ชุมชนชายแดนกลับเห็นว่าการสั่งซื้อข้าวจำนวนไม่มากเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ เพราะบริโภคในครัวเรือนและใช้รับรองใน

งานประเพณี ดังนั้น ข้าวจึงเป็นสินค้าเคลื่อนที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติต่อไป ตราบใดที่ผู้ค้ายังคงให้ความหมายและสร้างการรับรู้ต่อสินค้านี้ที่ต่างจากมุมมองของรัฐ กรณีนี้คล้ายคลึงกับสถานการณ์การค้าข้าวข้ามแม่น้ำโขงในงานของอรุษา ปัญญา กอดแก้ว (2559) ที่เสนอว่าข้าวในฐานะสินค้าและกิจกรรมการค้าข้าวข้ามพรมแดนจากฝั่งลาวเข้าสู่ไทย ได้ทำให้ผู้คนในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐต่างหน่วยงานให้ความหมายของสินค้าและกิจกรรมดังกล่าวต่างกันไป ทำให้เห็นสถานะและความหมายของสินค้าที่เลื่อนไหลต่างพื้นที่และเวลา

กระเทียมเป็นอีกสินค้าหนึ่งที่มีลักษณะการให้ความหมายที่เลื่อนไหล ทำให้เกิดปฏิบัติการลักษณะผิดกฎหมายแต่ยอมรับได้ในการค้าข้ามแดนในบริบทการค้ากระเทียม มีการแบ่งกระเทียมพันธุ์เดียวกันออกเป็น 2 ประเภทคือ กระเทียมที่ใช้ในการบริโภคและกระเทียมที่ใช้ในการปรับปรุงพันธุ์ หรือที่คนในท้องถิ่นเรียกว่า “กระเทียมทำพันธุ์” ตามวัตถุประสงค์ในการใช้กระเทียม

ระหว่างการเก็บข้อมูลสนามในปี 2013 วันหนึ่งผู้วิจัยขอติดรถแม่ค้าฝั่งไทยรายหนึ่งเพื่อกลับไปยังบ้านเช่าในหมู่บ้าน เธออนุญาตให้ผู้วิจัยและชายอีกคนนั่งหลังรถกระบะที่มีกระเทียม 2 กระสอบที่เพิ่งรับซื้อจากรัฐบาล จากนั้นรถวิ่งลงจากเขา ซึ่งเป็นที่ตั้งของด่านไปยังหมู่บ้านและเป็นที่ตั้งของสำนักงานศุลกากรด้วย¹³ แม่ค้าคนนั้นจอดรถที่หน้าหน่วยศุลกากรที่ตั้งอยู่บนเนิน พร้อมโบกมือทักทายเจ้าหน้าที่ศุลกากรที่กำลังมองไปยังท้ายรถกระบะ แม่ค้าคนนั้นตะโกนพ้อได้ยีนว่า “กระเทียม” เมื่อได้ยินดังนั้น เจ้าหน้าที่ในชุดเครื่องแบบศุลกากรสีน้ำเงินเข้มวิ่งเหยาะๆ มาตามทางเพื่อคุยกับแม่ค้าขณะที่ยังนั่งอยู่ในที่คนขับ

แม่ค้า: กระเทียมเอาไว้ทำพันธุ์

เจ้าหน้าที่: จริงอะ เอาไว้ทำพันธุ์จริง ๆ หรือ

แม่ค้า: จริง (ขึ้นเสียงสูง) เอาไปทำพันธุ์จริง ๆ สาบานได้

เจ้าหน้าที่: (เดินมาที่หลังรถกระบะ) งั้นขอตรวจหน่อยแล้วกันว่าเอาไว้ทำพันธุ์จริง ๆ

เมื่อเจ้าหน้าที่ศุลกากรเดินมายังท้ายรถกระบะ ผู้วิจัยและชายที่นั่งโดยสารมาด้วยต้องลุกจากกระบะสอบกระเทียม เปิดพื้นที่ให้เจ้าหน้าที่เข้าตรวจสอบ เจ้าหน้าที่ผู้นั้นเปิดกระบะสอบกระเทียมและหยิบกระเทียมพวงหนึ่งออกมา และก็อีกพวงหนึ่ง

เจ้าหน้าที่: จันทอกระเทียมพวงหนึ่งนะ อีกพวงเอาไว้ “ทำพันธุ์”

หลังจากที่เจ้าหน้าที่ศุลกากรหยิบกระเทียมออกจากกระบะสอบเรียบร้อยแล้ว แม่ค้าก็ขับรถกระบะอย่างช้า ๆ ออกจากหน้าสำนักงานไปยังทิศที่ลงหมู่บ้าน จะเห็นว่าเจ้าหน้าที่ศุลกากรคนดังกล่าวอนุญาตให้แม่ค้าขนส่งสินค้าต่อ ถึงจะรู้ว่าแม่ค้ามีแนวโน้มจะเอากระเทียมจากรัฐฉานไปขายให้ผู้บริโภคต่อเพื่อประโยชน์ทางการค้า ไม่ใช่เอาไปปรับปรุงพันธุ์ แม้จะรู้ว่าสิ่งที่แม่ค้าบอกอาจไม่ใช่ความจริง สิ่งที่เจ้าหน้าที่ศุลกากรกระทำคือเอากระเทียมในฐานะของกำนัลจากแม่ค้าตอบคำถามที่ทิ้งร่องรอยกล่าวเท็จ เปิดทางให้สินค้าตัวนี้เคลื่อนย้ายข้ามแดนไปได้ อย่างตลอดรอดฝั่ง การยอมรับและเอากระเทียม 2 พวงของเจ้าหน้าที่อาจตีความได้ว่าเป็นการรับของกำนัล แต่ขณะเดียวกันก็เป็นสินบนที่มีรูปแบบที่หลากหลาย (Noonan, 1984: xxi) ซึ่งเป็นความซับซ้อนของการแลกเปลี่ยนทั้งสองประเภทตามที่ Polese (2008) เสนอไว้ คือแม้ว่าเจ้าหน้าที่ศุลกากรนั้นไม่ได้เป็นผู้เรียกร้องกระเทียมจากผู้ค้าให้มอบของกำนัลให้โดยตรง แต่กลับเลือกที่จะหยิบกระเทียมนั้นเป็นรางวัลให้ตนเอง สถานการณ์ที่เกิดขึ้นสะท้อนแนวคิดของพื้นที่ของการยกเว้นของ Endres (2014) กล่าวคือกระเทียมเป็นสิ่งของที่ทำให้เจ้าหน้าที่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ ขณะที่สนับสนุนให้แม่ค้าผู้นั้นนำสินค้าไปขายเอากำไรต่อไปได้

ในอีกมิติหนึ่งสะท้อนว่า การเคลื่อนย้ายสินค้าในลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในพื้นที่นอกสายตาหรือการกำกับดูแลของรัฐ (Nordstrom, 2004: 11) เท่านั้น หากแต่เจ้าหน้าที่ยังเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างพื้นที่ของการยกเว้นนั้นด้วย สถานการณ์การเคลื่อนย้ายสินค้าที่ต้องต่อรองกับกฎเกณฑ์ของรัฐไม่ได้นำไปสู่การควบคุมการเคลื่อนย้ายอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด หรือทำให้การเคลื่อนย้ายล่าช้าเสมอไป

แต่รัฐเองกลับเป็นกลไกหนึ่งในการอำนวยความสะดวกให้การค้าอย่างไม่เป็นทางการนี้ ข้าวและกระเทียมเป็นตัวอย่างสินค้าที่เคลื่อนย้ายข้ามแดนแบบไม่ยึดติดตายตัวกับพื้นที่และเวลา ความหมายของสินค้าสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอด (Abraham & Van Schendel, 2005; อรุษา ปัญญาทดแก้ว, 2559) และย้ำว่าหากเป็นสินค้าที่อ่อนไหวและถูกควบคุมในการค้าชายแดน แต่ก็ยังเป็นที่ยอมรับได้ แม้มีการนำเข้าแบบไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ก็ตาม

การให้ของกำนัลหรือสินบน?

อีกมิติหนึ่งในงานศึกษาเกี่ยวกับการค้าข้ามพรมแดนคือ ข้อเสนอที่ว่า การค้ารายย่อยหรือการค้าเบ็ดเตล็ดในบางสถานการณ์มีแนวโน้มที่จะซ้อนทับกับการลักลอบนำเข้าสินค้า Brunes and Miggelbrink (2012: 12) เสนอว่ารูปแบบกิจกรรมทางการค้าข้ามพรมแดนทั้งสองรูปแบบคล้ายกัน และสามารถพบเห็นทั่วไปในการค้าข้ามพรมแดนคือ ผู้ค้าในระดับบุคคลข้ามเขตแดนเพื่อที่จะไปซื้อสินค้าในราคาที่ถูกลงกว่า เพียงแต่ว่ากิจกรรมหลังถูกตีความว่าผิดกฎหมาย ลักษณะซ้อนทับกันของการค้ารายย่อยและการลักลอบยังปรากฏในผู้ค้าที่เป็นนักท่องเที่ยว ดังที่นำเสนอรายละเอียดพอสังเขปแล้วในงานของ Konstantinov (1996) และ Harris (2013: Chapter 4) นอกจากนี้ยังรวมถึงปฏิบัติการค้าข้ามแดนที่ขัดต่อศีลธรรมหรือบรรทัดฐานของสังคม (illicit trade) ของกลุ่มชาติพันธุ์บาล็อค (Baloch) ที่พรมแดนอัฟกานิสถานและอิหร่านในงานของ Boedeker (2012) ตลอดจนขบวนการมืดที่กล่าวถึงโดย Abraham and van Schendel (2005: 4) และผู้กระทำการที่หลากหลายอย่างคนข้ามแดน คนขนส่งสินค้าข้ามแดน (porter) และเจ้าหน้าที่ควบคุมชายแดน ที่ต่างมีส่วนเกี่ยวข้องกับการลักลอบนำเข้าสินค้าข้ามพรมแดน ซิมบับเวและโมซัมบิกเพื่อดำรงชีพในงานศึกษาของ Pophiwa (2012) ลักษณะกิจกรรมที่ซ้อนทับของการค้ารายย่อยและการลักลอบนำเข้าสินค้าของผู้ค้าคือ ต้องการลดต้นทุนในการค้าด้วยการหลีกเลี่ยงการจ่ายภาษีต่อเจ้าหน้าที่รัฐ

ผู้วิจัยสังเกตกิจกรรมการค้าผ่านจุดผ่อนปรนฯ นี้พบว่า ผู้ค้ารายย่อยบางส่วนใช้กลยุทธ์การขนสินค้าข้ามแดนโดยพยายามหลีกเลี่ยงการปฏิบัติตามกฎหมาย เช่น การเลี่ยงจ่ายภาษีหากนำเข้าสินค้าเกินมูลค่า 20,000 บาท ด้วยการยกย้ายถ่ายเทสินค้าจากกระสอบใหญ่ใส่กระสอบใบเล็กกว่า หรือลดจำนวนสินค้าจากกระสอบใบใหญ่ใบเดียวให้เป็นสินค้า 2 กระสอบ เพื่อให้สินค้าที่นำเข้ามีสถานะเป็นแค่ “สิ่งของที่ติดตัวมาด้วย” ไม่ต่างกับการลักลอบนำเข้าสินค้า แม้ว่าศุลกากรไทยกำหนดอัตราเรียกเก็บภาษีจากผู้ค้าที่ขายสินค้าในฝั่งไทย ผู้ค้าข้ามแดนส่วนใหญ่ใช้แนวทางเลี่ยงจ่ายภาษีเหล่านั้น เช่น ป้าหงษ์ แม่ค้าจากรัฐฉานชนกระสอบถั่วแปะหล่อ 100 กิโลกรัมมาจนถึงบริเวณด่านแม่ฮ่องสอน พอมาถึงด่านเธอแบ่งถั่วแปะหล่อในกระสอบออกเป็น 2 ส่วน ส่วนละ 50 กิโลกรัมเพื่อให้สินค้าถูกจัดประเภทใหม่ราวกับเป็นสิ่งของที่ติดตัวมาด้วย และไม่ต้องถูกกำหนดให้จ่ายภาษี นอกจากนี้ อัตราที่ศุลกากรกำหนดภาษีแต่ละประเภทสินค้าขึ้นอยู่กับ การบรรจุภัณฑ์ด้วย และแม้ว่าป้าหงษ์จะจัดแบ่งหีบห่อสินค้าใหม่ในพื้นที่สาธารณะที่มีเจ้าหน้าที่ไทยปฏิบัติการอยู่ เธอก็ไม่ได้กังวลใจใดๆ ยังคงปฏิบัติการแบ่งถ่ายสินค้าใส่หีบห่อต่อไป

“ความจริงแล้ว ถั่วแปะหล่อกระสอบหนึ่งควรเสียภาษีที่ 200 บาท บางครั้งผู้ค้าอาจจ้างคนช่วยขนสินค้าข้ามแดนเพื่อลงตาเจ้าหน้าที่ว่าเป็นสินค้าของคนคนนั้น และให้ค่าตอบแทนคนละ 20 บาท จะให้เจ้าหน้าที่ทำอะไร เมื่อของขาย (สินค้า) กลายเป็นของที่หิ้วมาด้วย”¹⁴

โดยปกติแล้ว เจ้าหน้าที่ศุลกากรและทหารที่ประจำอยู่ที่ด่านตระหนกดีถึงเหตุผลที่ผู้ค้าต้องแฝงถ่ายสินค้าสู่หีบห่อใหม่ แต่พวกเขาแทบไม่เคยเตือนหรือส่งสัญญาณห้ามใดๆ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแม่ค้าอย่างป้าหงษ์เป็นผู้หญิงมีอายุที่ค้าขายทางไกลที่ชายแดนนี้มาตั้งแต่ทศวรรษ 1970 เป็นช่วงที่บรรยากาศการเมืองฝั่งรัฐฉานยังคุกรุ่นด้วยสงครามกลางเมืองระหว่างทหารเมียนมาและกลุ่มชาติพันธุ์

ต่าง ๆ ดังนั้น เจ้าหน้าที่รัฐไทยจึงอนุญาตให้แม่ค้ามีอายุทำกำไรจากการค้าได้ ช่วงที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามมีแม่ค้าอายุรุ่นราวคราวเดียวกับป้าหงษ์ 5-6 คน จะเห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐในระดับท้องถิ่นที่ไม่เสมอต้นเสมอปลาย ส่งผลต่อการทำกิจกรรมข้ามพรมแดน และทำให้เกิด “พื้นที่กฏเกณฑ์” ที่ผู้ค้าสามารถต่อรองกับกฏและระเบียบชายแดนของรัฐในการทำกำไรสูงสุด

สถานการณ์ของป้าหงษ์สอดคล้องกับข้อเสนอของ Turner (2013) ที่ว่า ความจริงแล้วผู้ค้าข้ามแดนไม่ได้ตั้งใจที่จะทำผิดกฎหมายมากไปกว่าปรารถนาที่จะทำกำไรจากการค้าให้มากเท่าที่จะทำได้ ข้อถกเถียงนี้เป็นไปในทางเดียวกับ Boedeker (2012) ที่ศึกษาการลักลอบนำเข้าสินค้าของชาวบราซิลคอบริเวณชายแดน อัฟกานิสถานและอิหร่าน ที่การเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้าอย่างน้ำมันเชื้อเพลิง ปูนซีเมนต์ และแม้กระทั่งฝิ่นซึ่งเป็นสินค้าที่ขัดต่อการยอมรับของสังคมโดยทั่วไป (illicit) อย่างเปิดเผยบนดินกลายเป็นปฏิบัติการสังคมในชีวิตประจำวันของคนในบริเวณนี้ การลักลอบนำเข้าสิ่งของที่ขัดกับบรรทัดฐานของสังคมตามที่ยกตัวอย่าง มาจึงเป็นเรื่องปกติของการค้าข้ามแดน นอกจากนี้ การเปลี่ยนหีบห่อของสินค้า เพื่อหลีกเลี่ยงการเสียภาษีในอัตราสูงก็เป็นปฏิบัติการทั่วไปและยอมรับได้ในบริบท การค้าข้ามพรมแดนในที่อื่น ๆ ทั่วโลก หรือเป็นวิถีชีวิตทั่วไปของคนที่ทำมาหากิน บริเวณชายแดน มากกว่าที่จะถูกมองว่าเป็นกิจกรรมใต้ดินหรือผิดกฎหมาย แม้ว่าปฏิบัติการลักลอบสินค้าในลักษณะนี้เกิดขึ้นราวกับจะท้าทายอำนาจ อธิปไตย และความมั่นคงของรัฐอยู่ตลอดเวลา

อำนาจรัฐที่ชายแดนไม่ได้สั่นคลอนด้วยการค้าขนาดย่อยที่คาบเกี่ยวกับการลักลอบเพียงประการเดียว หากเจ้าหน้าที่รัฐไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กิจกรรมนั้น รอดหูรอดตาไปได้ ในพื้นที่ศึกษาของงานวิจัยนี้ เจ้าหน้าที่ทหารมีอำนาจในการหยุดตรวจยานพาหนะขนส่งสินค้า กรณีที่ผู้ค้าไม่มีเอกสารการขนส่งสินค้าที่ออก โดยศุลกากร หรือเอกสารที่รับรองว่าสินค้านั้นไม่ต้องเสียภาษี สถานะที่เจ้าหน้าที่ทหารไทยประจำอยู่จึงเป็นด่านแรกที่คัดกรองหรือแบ่งประเภทของผู้คนและสินค้า ข้ามแดน และขั้นตอนทางเอกสารเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินพิธีกรรมข้ามแดน ที่ผู้ค้าข้ามแดนต้องปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์จริงหรือแนวทางปฏิบัติของ

ผู้ค้ากลับไม่ได้ยึดตามขั้นตอนของเอกสาร การเคลื่อนย้ายหรือขนถ่ายสินค้าจึงเกิดขึ้นบนความสัมพันธ์ต่างตอบแทน (reciprocal relationship) ความสัมพันธ์ส่วนตัว (personal connection) และการจ่ายธรรมเนียมอย่างไม่เป็นทางการ หรือการให้สินบน ย้ำให้เห็นถึงความสิ้นเปลืองของความหมายที่เจ้าหน้าที่รัฐมีต่อสินค้า เช่น การค้าโคกระบือข้ามแดนของพ่อเลี้ยงชัยพรที่ได้ยกตัวอย่างไปก่อนหน้านี้ ที่สินค้าถูกควบคุมอย่างไม่เคร่งครัด (lesser-regulated) การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่จึงแสดงนัยถึงความเมตตา (lenient) กับผู้ค้าที่มีความคุ้นเคย มากกว่าจะปฏิบัติหน้าที่อย่างขึงขัง เช่นกรณีที่ปฏิบัติกับป่าหงษ์

ขณะเดียวกัน ผู้ค้าเองตระหนักว่า บางสถานการณ์พวกเขาไม่สามารถที่จะให้สินบนเจ้าหน้าที่ทหารในรูปแบบของเงินสด การสร้างความคุ้นเคยหรือความเป็นมิตรเป็นที่ยอมรับได้มากกว่า ระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม นายทหารผู้หนึ่งเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ทหารนายหนึ่งถูกย้ายออกจากด่านนี้ทันที เมื่อผู้บังคับบัญชาทราบที่นายทหารผู้นั้นรับเงินจากผู้ค้าข้ามแดน ทหารจึงเป็นหน่วยเดียวที่มีการโยกย้ายเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานทุก ๆ ปี “ทหารเขาไม่ให้อยู่นาน ปีเดียวก็พอแล้ว ไม่งั้นจะรู้มากเกินไป”¹⁵ จึงเป็นเรื่องปกติที่จะเห็นผู้ค้าซื้ออาหารหรือวัตถุติดของกินมามอบให้กับทหารมากกว่าที่จะเป็นการให้สินบนในรูปแบบเงินสด อาหารจึงมีสถานะเป็นของกำนัลมากกว่าสินบนในวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในสังคมไทย ซึ่งสอดคล้องกับข้อถกเถียงที่ Polese (2008) เสนอถึงความสิ้นเปลืองของตัววัตถุ ซึ่งเป็นตัวกลางของกิจกรรมการแลกเปลี่ยน นัยของการให้อาหารเป็นของกำนัลจึงเสมือนเป็นสิ่งที่เล็กน้อย ดูไม่สลักสำคัญ เป็นสิ่งที่ไม่มีมูลค่าอะไรมากมาย สถานการณ์นี้เป็นในทางเดียวกับข้อเสนองานของ Endres (2014) คือ สินบนได้เปลี่ยนแปลงการให้ค่าหรือสร้างความหมายต่อพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง เพราะผู้กระทำทั้งที่เป็นรัฐและไม่ใช่อำนาจรัฐร่วมมือกันเปลี่ยนความหมายของการให้สินบนเพื่อสร้างสถานการณ์ยกเว้นไม่ปฏิบัติหน้าที่อย่างขึงขังตามกฎหมาย และได้เปลี่ยนผ่านเป็นพฤติกรรมที่ยอมรับได้ของชุมชนตามแนวคิดของ Abraham and van Schendel (2005)

การให้อาหารในฐานะของกำนันมีค่าไม่มากนักจึงเป็นเรื่องเล็กน้อยที่ควรยอมรับได้และกลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมในการค้าชายแดนของพื้นที่นี้ อย่างไรก็ตาม รูปแบบการให้ของกำนันนี้อาจไม่ต่างกับการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนเมื่อพิจารณาตามแนวคิดของ Marcel Mauss (1967) เกี่ยวกับการให้ของกำนัน แม้ว่าอาหารที่ผู้ค้าให้เป็นของกำนันกับทหาร แต่ผู้รับมีความรู้สึกที่ต้องตอบแทนการรับของกำนันนั้น การตอบแทนอยู่ในรูปของการไม่บังคับใช้กฎอย่างเคร่งครัด หรือการตีความกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ผู้ค้าไม่ต้องปฏิบัติตาม ในช่วงที่เก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัย ในหลายโอกาสที่พบว่าเจ้าหน้าที่ทหารและผู้ค้าข้ามแดนทั้งสองฝั่งสร้างมิตรภาพและความสัมพันธ์ที่คุ้นเคยกันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะเมื่อมีเทศกาลงานประเพณีเช่น ปีใหม่สากล และประเพณีสงกรานต์ ทั้งสองฝ่ายจัดงานรื่นเริง กินดื่มและสังสรรค์ร่วมกันอย่างเปิดเผย ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายสะท้อนแนวคิดของ Mifsud (2007) ที่เสนอว่าการสร้างมิตรภาพบนพื้นฐานของความมีไมตรี (hospitality) และความมีน้ำใจ (generosity) ที่ผู้ค้ามอบให้กับเจ้าหน้าที่ทหาร เหมือนเป็นข้อบังคับ (obligation) ที่ทั้งสองฝ่ายต่างมีความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่น ที่เจ้าหน้าที่ยังไม่คงเส้นคงวาในการทำหน้าที่ จึงเป็นกลไกหนึ่งในการรักษาระบบเศรษฐกิจที่ชายแดนที่ต้องคำนึงถึงการปฏิบัติตามนโยบายส่วนกลางให้เข้ากับวิถีท้องถิ่น

สรุป

บทความนี้นำเสนอการค้าข้ามพรมแดนแบบไม่เป็นทางการที่มีผู้ค้า ชนชั้นนำชายแดน และเจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายสินค้าจากรัฐฉานเข้าสู่ไทยผ่านจุดผ่อนปรนชายแดนในอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน การเดินทางข้ามแดนในบริเวณรัฐฉานก่อนข้ามด่านพรมแดนรัฐชาติ ผู้ค้าต้องปฏิบัติตามและต่อรองกับกฎเกณฑ์ของเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจเมียนมา “ครอบครัวมหาจา” รวมถึงกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ในบางโอกาส พวกเขาต้องหาแนวทางในการแลกเปลี่ยนสินค้าผ่านการให้ของกำนันหรือจ่ายภาษีอย่างไม่เป็นทางการ

เพื่อให้การเดินทางข้ามเขตแดนการเมืองเป็นไปอย่างราบรื่น เมื่อก้าวข้ามเขตแดนรัฐชาติ ผู้ค้ายังต้องใช้แนวทางเชิงรุกและเชิงรับเมื่อเผชิญหน้ากับกฎหมายและระเบียบการขนส่งสินค้าใน “พื้นที่กฎเกณฑ์” ที่มีการช่วงชิงความถูกต้อง/ผิดกฎหมาย และการยอมรับได้/ยอมรับไม่ได้ของสังคมโดยผู้กระทำต่าง ๆ

ปฏิบัติการประจำวันของเจ้าหน้าที่รัฐเกิดขึ้นใน “พื้นที่กฎเกณฑ์” ที่มีการปะทะประสานกันของความหมายหลายชุด แม้ว่ารัฐไทยพยายามที่จะใช้รูปแบบรัฐสมัยใหม่ในการควบคุมการค้าข้ามพรมแดนด้วยระบบเอกสารที่มีความซับซ้อน การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่นขัดแย้งกับนโยบายและการออกมาตรการของรัฐส่วนกลาง พิธีกรรมการค้าแดนถูกปรับเปลี่ยนด้วยการเปลี่ยนแปลงความหมายของสินค้า ในรูปแบบการให้ของกำนัล และการให้สินบนที่มากกว่ารูปแบบการให้เงินสด เพราะการแลกเปลี่ยนทั้งสองรูปแบบถูกกระทำขึ้นในพื้นที่ที่ต่อรองได้ ทำให้การกระทำที่ผิดกฎหมายสามารถเป็นที่ยอมรับได้ของสังคม สิ่งที่เกิดตามมาคือ ความสัมพันธ์ของผู้ค้าและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำให้กฎเกณฑ์การควบคุมข้ามพรมแดนรัฐชาติอ่อนคลายลง ทำให้การเคลื่อนย้ายสินค้าเป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ค้าในการแสวงหากำไร

กรอบแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษาการค้าข้ามพรมแดนไทย-เมียนมาในงานวิจัยนี้คือ “พื้นที่กฎเกณฑ์” ที่แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเคลื่อนย้ายสินค้าเมื่อเผชิญหน้ากับกฎเกณฑ์ของรัฐ ที่ไม่ใช่แค่การอธิบายปฏิบัติการของผู้ค้าขนาดย่อยในการต่อรองกับอำนาจรัฐ ในงานนี้ ผู้วิจัยพยายามเอาสินค้ามาเป็นตัวกลางในการศึกษาหรือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาวงจรห่วงโซ่สินค้า เพื่อชี้ว่าสินค้าผ่านกระบวนการเปลี่ยนผ่านโดยผู้กระทำที่หลากหลาย โดยเฉพาะการให้ความหมายในสถานการณ์และพื้นที่ที่แตกต่างกันอย่างไร ซึ่งการใช้กรอบแนวคิดนี้ในการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาการค้าข้ามพรมแดนสามารถไข่มโนทัศน์อื่น ๆ และจากงานศึกษาในพื้นที่อื่นหรือภูมิภาคอื่นมาปรับใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตของการศึกษาเรื่องชายแดน

เชิงอรรถท้ายบท

- 1 อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ E-mail: aerbusarin@gmail.com/busarinl@nu.ac.th
- 2 ผู้วิจัยได้ศึกษาสินค้าและปฏิบัติการต่อรองของผู้ค้าฝั่งไทยในการขนส่งสินค้าบางประเภทไปยังรัฐฉาน ประเทศสหภาพเมียนมาด้วย แต่เนื่องจากเนื้อที่มีจำกัดในการเขียนบทความนี้ จึงเลือกเสนอเพียงสินค้าจากรัฐฉานเข้าสู่ประเทศไทยเท่านั้น
- 3 ผู้วิจัยใช้คริสต์ศักราชแทนพุทธศักราชเพื่อเทียบเคียงเหตุการณ์ในประเทศไทยและต่างประเทศให้ตรงกัน
- 4 รายงาน “ข้อมูลการค้าชายแดน: สถิติการนำเข้า การส่งออก และการเก็บภาษีของด่านศุลกากร จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปีงบประมาณ 2008-2015” โดยด่านศุลกากรจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 5 ตลาดนัดหรือ “กาดนัด” ในภาษาไทยใหญ่บางแห่งในรัฐฉานมีตารางการเปิดตลาดตามประเพณีของเมืองที่เคยปกครองโดยระบบเจ้าฟ้า คือมีการเปิดการซื้อขายทุก ๆ 5 วัน โดยแต่ละวันมีชื่อเรียกเพื่อให้คนเข้าใจว่าอีกกี่วันที่จะมีกาด เริ่มต้นวันแรกด้วย “วันกาด” คือวันที่มีการซื้อขาย วันต่อมาเรียกว่า “วันวายกาด” คือวันที่ไม่มีการเปิดตลาด วันต่อมาคือ “วันกาดแกง” ต่อไปคือ “วันกาดถาด” และวันก่อนที่เปิดตลาดครั้งต่อไปคือ “วันกาดตูม”
- 6 ช่วงปี 2012-2014 มีรายงานข่าวถึงการลักลอบนำข้าวจากประเทศเพื่อนบ้านเข้าไทย (ดู Nehru, 2012; Bangkok Post, 2013; Phoonphongphaiphat & Thukral, 2013; Eimer, 2014)
- 7 ข้อมูลจากด่านศุลกากร จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในความเป็นจริง ข้อห้ามในการนำเข้าสินค้าเช่น กระเทียม เกิดจากปัญหาการกระเทียมจีนราคาถูกล้นตลาดในประเทศไทยจากนโยบายเปิดเสรีการค้าระหว่างจีนและไทยในปี 2004 รัฐบาลทั้งสองประเทศทำข้อตกลงการค้าเสรี (Free Trade Agreement) ในเดือนพฤศจิกายน 2001 ทำให้เกษตรกรไทยได้รับผลกระทบจากผลผลิตเกษตรราคาถูกลงจากจีนที่ส่งมาขายในไทย (ฐานเศรษฐกิจ, 2548)

- 8 ในช่วงเก็บข้อมูลภาคสนามช่วงปี 2012-2013 ผู้วิจัยไปสำรวจตลาดสดแถบ
ชานเมืองกรุงเทพฯ หลายพื้นที่ อาทิ บางกะปิ พระโขนง และสำโรง ตลาดเหล่านี้
มีร้านหรือแผงขายสินค้าจากเมียนมาอยู่ 2-3 ร้าน
- 9 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์กับเบิร์ด พ่อค้าเร่รถกระบะในจังหวัดชลบุรี
และระยอง วันที่ 4 พฤษภาคม 2014
- 10 เอกสารฉบับแรกเรียกว่า “ร.1/1” เอกสารลำดับที่สองเรียกว่า “ร.6” และเอกสาร
ลำดับสุดท้ายเรียกว่า “ร.7”
- 11 ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ด่านศุลกากรแม่ฮ่องสอน วันที่ 25 มกราคม
2013 อย่างไรก็ตาม ข้อมูลในส่วนนี้ไม่ตรงกับข้อมูลในเอกสารที่ศุลกากรกำหนด
อัตราภาษีเรียกเก็บสินค้าโคกระบือนำเข้าเพื่อการแพร่พันธุ์ซึ่งอยู่ที่ร้อยละ 0
ขณะที่โคกระบือทั่วไปอยู่ที่ร้อยละ 40 (ศุลกากร, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)
- 12 สัมภาษณ์ป้าน้อง วันที่ 17 ธันวาคม 2012
- 13 ในช่วงที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนาม สำนักงานศุลกากรสำหรับจุดผ่อนปรนนี้ตั้งอยู่
ในบริเวณหมู่บ้าน จากนั้นราวปี 2014 สำนักงานได้ย้ายไปตั้งอยู่บริเวณ
ด้านเข้าออก ใกล้กับเส้นเขตแดนไทย-เมียนมา
- 14 สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ทหารที่ประจำด่านชายแดน วันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2013
- 15 สัมภาษณ์นายทหารรายหนึ่ง วันที่ 25 กันยายน 2012

บรรณานุกรม

- ฐานเศรษฐกิจ. 2548. กระเทียมจีนสุบตลาดกระเทียม 60% ขยับขายแพงกว่าไทย. <http://www.tdri.or.th/fta/newsUpdate093.html>, 22 มกราคม 2556.
- บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล. 2561. “พลวัตการเคลื่อนย้ายและระบอบควบคุมชายแดนไทย-พม่า บริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน”. ใน ประเสริฐ แรงกล้า (บ.ก.), *ชีวิตทางสังคมในการเคลื่อนย้าย (Social Life on the Move)*, หน้า 147-183. กรุงเทพฯ: คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรุษา ปัญญาทดแก้ว. 2559. “การติดตามวัตถุของการศึกษา: นัยเชิงวิธีวิทยาในการศึกษาการค้าข้ามพรมแดนไทย-ลาว,” *วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์* 35(1): 48-69.
- Abraham, Itty and van Schendel, Willem. 2005. “Introduction: The Making of Illicitness”. In Willem van Schendel and Itty Abraham (Eds.), *Illicit Flows and Criminal Things: States, Borders, and the Other Side of Globalization*, pp.1-37. Bloomington: Indiana University Press.
- Asper, Patrik and Beckert, Jens. 2011. “Value in Markets”. In Jens Beckert and Patrik Aspers (Eds.), *The Worth of Goods: Valuation and Pricing in the Economy*, pp.3-38. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Bair, Jennifer. 2009. “Global Commodity Chains: Genealogy and Review”. In Jennifer Bair (Ed.), *Frontiers of Commodity Chain Research*, pp.1-34. Stanford: Stanford University Press.
- Bangkok Post. 2013. Rice Smuggled from Myanmar Seized. <http://www.bangkokpost.com/archive/smuggled-rice-intended-for-rice-pledging-scheme/357958>, 16 August 2014.
- Boedeker, Just. 2012. “Cross-border Trade and Identity in the Afghan-Iranian Border Region”. In Bettina Bruns and Judith Miggelbrink (Eds.), *Subverting Borders: Doing Research on Smuggling and Small-Scale Trade*, pp.39-58. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften.

- Bruns, Bettina and Miggelbrink, Judith. 2012. "Introduction". In Bettina Bruns and Judith Miggelbrink (Eds.), *Subverting Borders: Doing Research on Smuggling and Small-Scale Trade*, pp.11-19. Wiesbaden: Springer.
- Cusicanqui, Silvia Rivera. 2005. "'Here, Even Legislators Chew Them': Coca Leaves and Identity Politics in Northern Argentina". In Willem van Schendel and Itty Abraham (Eds.), *Illicit Flows and Criminal Things: States, Borders, and the Other Side of Globalization*, pp.128-152. Bloomington: Indiana University Press.
- Eimer, David. 2014. Burmese Smugglers Get Rich on Yingluck Shinawatra's £13 Billion Thai Rice Subsidies. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/thailand/10618134/Burmese-smugglers-get-rich-on-Yingluck-Shinawatras-13-billion-Thai-rice-subsidies.html>, 18 February 2014.
- Endres, Kristen. 2014. "'Making Law': Small-Scale Trade and Corrupt Exceptions at the Vietnam-China Border," *American Anthropologist* 116 (3): 611-625.
- Gecker, Jocelyn. 2013. A Road in Burma Paved with Hope. <http://www.irrawaddy.org/investment/a-road-in-burma-paved-with-hope.html>, 22 August 2014.
- Gupta, Akhil. 2012. *Red Tape: Bureaucracy, Structural Violence, and Poverty in India*. Durham and London: Duke University Press.
- Harris, Tina. 2013. *Geographical Diversions: Tibetan Trade, Global Transactions*. Athens: University Of Georgia Press.
- Konstantinov, Yulian. 1996. "Patterns of Reinterpretation: Trader-Tourism in the Balkans (Bulgaria) as a Picaresque Metaphorical Enactment of Post-Totalitarianism," *American Ethnologist* 23(4): 762-782.
- Kusakabe, Kusakabe. 2004. "Women and Men's Relations with Borders and States: A Case of Fish Trade in the Thai-Cambodian Border," *GMS Development Studies Journal* 1(1): 45-65.
- Long, Norman and Villarreal, Magdalena. 1998. "Small Product, Big Issues: Value Contestations and Cultural Identities in Cross-border Commodity Networks," *Development and Change* 29: 725-50.

- Mauss, Marcel. 1967. *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies* (translated by Ian Cunnison). New York and London: W.W. Norton & Company.
- Mifsud, Mari Lee. 2007. "On Rhetoric as Gift/Giving," *Philosophy and Rhetoric* 40(1): 89-107.
- Nehru, Vikram. 2012. Thailand's Rice Policy Gets Sticky. <http://carnegieendowment.org/2012/05/30/thailand-s-rice-policy-gets-sticky>, 24 August 2015.
- Noonan, John. 1984. "Introduction". In *Bribes: The Intellectual History of a Moral Idea*, pp.11-23. Berkeley: University of California Press.
- Nordstrom, Carolyn. 2004. *Shadow of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century*. Los Angeles, Berkeley, and London: University of California Press.
- Phoonphongphaiphat, Apornrath and Thukral, Naveen. 2013. *Insight: Smuggling Rice to Thailand-Like Coals to Newcastle*. <http://www.reuters.com/article/us-thailand-rice-insightidUSBRE96D0E520130714>, 24 January 2014.
- Polese, Abel. 2006. "Border-crossing as a Strategy of Daily Survival: The Odessa-Chisinau Electricchka," *Anthropology of East Europe Review* 24(1): 28-37.
- Polese, Abel. 2008. "'If I Received It, It is a Gift; If I Demand It, Then It is a Bribe': On the Local Meaning of Economic Transactions in Post-Soviet Ukraine," *Anthropology in Action* 15(3): 47-60.
- Pophiwa, Nedson. 2010. "Mobile Livelihoods: The Players Involved in Smuggling of Commodities across the Zimbabwe-Mozambique Border," *Journal of Borderland Studies* 25(2): 65-76.
- Sharma, Aradhana and Gupta, Akhil. 2006. "Introduction: Rethinking Theories of the State in an Age of Globalization". In Aradhana Sharma and Akhil Gupta (Eds.), *The Anthropology of the State: A Reader*, pp.1-41. Blackwell Publishing: Malden, Oxford, Carlton.
- Sherry, John. 1983. "Gift Giving in Anthropological Perspective," *The Journal of Consumer Research* 10(2): 157-168.

- Smart, Alan. 1993. "Gifts, Bribes, and *Guanxi*: A Reconsideration of Bourdieu's Social Capital," *Cultural Anthropology* 8(3): 388-408.
- Smith, Martin. 1999 [1991]. *Burma: Insurgency and the Politics of Ethnicity*. London & New York: Zed Books.
- Sur, Malini. 2012. *Jungle Passports and Metal Fences: Living on the Border between Northeast India and Bangladesh*. PhD dissertation, University of Amsterdam.
- Turner, Sarah. 2013. "Under the State's Gaze: pland Trading-Scapes on the Sino-Vietnamese Border," *Singapore Journal of Tropical Geography* 34: 9-24.
- Walker, Andrew. 1999. *The Legend of the Golden Boat: Regulation, Trade and Traders in the Borderlands of Laos, Thailand, China, and Burma*. Honolulu: University of Press.
- Wallace, Claire, Shmulyar, Oksana, and Bedsir, Vasil. 1999. "Investing in Social Capital: The Case of Small-scale, Cross-border Traders in Post-Communist Central Europe," *International Journal of Urban and Regional Research* 23(4): 751-770.